

Tyske flygtninge i Danmark 1945-1949

En undersøgelse af danskernes holdning til de tyske
flygtninge i Danmark

Nathalie Grønbæk Søby Pedersen
Institut for Politik og Samfund, Historie

Kandidat-speciale

Institut for Politik og Samfund
Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITET
STUDENTERRAPPORT

Titel:

Tyske flygtninge i Danmark 1945-1949

Felt:

Besættelsestidens litteratur

Projekt periode:

Efterårssemestret 2020

Forfatter(e):

Nathalie Grønbæk Søby Pedersen

Vejleder(e):

Mogens Rüdiger

Antal anslag: 150.519

Sider: 69

Afleveringsdato:

4. januar 2021

Rapportens indhold er frit tilgængeligt, men offentliggørelse (med kildeangivelse) må kun ske efter aftale med forfatterne.

Abstract

This thesis concerns the history of the German refugees in Denmark after the liberation. The history of the German refugees is often a small part or even overlooked part of the history of the Danish occupation during World War II.

The scope of this thesis, is to analyse the attitude of the Danes regarding the German refugees, and to examine whether a connection can be drawn between the Danish attitudes and the high death rate among the refugees.

It can be concluded that there is no significant connection between the attitude of the Danes and the high death rate among the German refugees. The analysis has shown both negative and positive attitudes towards the refugees in Denmark. The Danish attitude is not the primary reason for the high death rates, however, the attitude supposedly did have a role in this matter. The death rates among the German refugees must be considered in a complete historical context. It means that factors such as a long flight during the cold winter months, malnutrition, and illness on arrival also were important factors that must be considered when looking at the high death rates.

To begin this thesis, it was necessary to get an overview of the existing research about the German refugees in Denmark. The following researchers were included: Henrik Havrehed, Arne Gammelgard, Kirsten Lylloff, Michael Schultheiss and Leif Hansen Nielsen. These researchers belong to different generations of researchers, where different traditions is applied.

In order to draw a conclusion, different source materiel were included to represent a broad section of the population. The white book of Danish Commission of Refugees (Flygtningeadministrationen) was included in order to represent the administrative part of the refugee debate. Furthermore, a number of articles from the Danish illegal press during the last months of the occupation have been analyzed, here the press clearly states the general attitude towards the refugees. The press also encouraged the population to act in a national way by refusing to help the refugees in any way because helping the German enemy was considered treason. Thereby, the illegal press represents the national part of the debate. Lastly, the chronicles from Poul Henningsen, a Danish social debater, was examined to represent the ideological part of the debate, as he is preoccupied with democracy and its values.

The results of the analysis was used together with the research overview in a discussion, which made it possible to reach the conclusion of this thesis. The discussion addresses different topics such as different writing positions in each of the used sources, the difference in traditions together with conclusions among existing research and other.

Indhold

1	Indledning	1
1.1	Problemstilling	4
1.1.1	Problemformulering	4
1.2	Afgrænsning	4
2	Forskningsoversigt	5
2.1	Historiografisk rids af besættelsestidens litteratur	5
2.1.1	Konsensusopfattelsen	6
2.1.2	Konfliktparadigmet	7
2.1.3	Marginaliserede gruppers historie	7
2.2	<i>De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949</i> af Henrik Havrehed	8
2.3	<i>Barn eller fjende? Uledsagede tyske flygtningebørn i Danmark 1945-1949</i> af Kirsten Lylloff	11
2.4	<i>På Hitlers befaling</i> af Arne Gammelgaard	14
2.5	<i>Ob man an die kleinen Kinder gedacht hat...?</i> af Michael Schultheiss	15
2.6	<i>Tyske flygtninge i Nordslesvig 1945-1948</i> af Leif Hansen Nielsen	18
2.7	Sammenfatning af forskningsoversigt	20
3	Kildeanalyse	25
3.1	Gallup 1967: Tyskerhadet snart glemt	25
3.2	Den illegale presse	29
3.2.1	Information	29
3.2.2	De Frie Danske	33
3.2.3	Frit Danmark	36
3.2.4	Sammenfatning af den illegale presse	37
3.3	Information efter befrielsen	38
3.4	Debatten om lægehjælp til flygtninge	40
3.4.1	Frihedsrådets opråb angående hjælp til tyske flygtninge	40
3.4.2	Indenrigsministeriets cirkulære om sygebehandling af tyske flygtninge	41
3.4.3	Sammenfatning af debatten om lægehjælp til flygtninge	42

3.5	Poul Henningsen i debatten om tyske flygtninge	42
3.5.1	Sammenfatning af PH i flygtningedebatten	47
3.6	Flygtningeadministrationens Hvidbog 1950	48
3.6.1	Sammenfatning af hvidbogen	53
4	Diskussion	55
5	Konklusion	63
	Litteratur	67

Kapitel 1

Indledning

Under de sidste måneder af 2. Verdenskrig, fra midten af februar og frem til befrielsen 5. maj 1945, ankom omtrent 245.000 tyske flygtninge til Danmark [Nielsen, 2013, s. 15]. Den tyske besættelsesmagt havde problemer med at håndtere opgaven samt selve forsyningen af flygtningene, hvor især utilstrækkelig lægehjælp var et stigende problem. De danske myndigheder og organisationer stod fast på, at opgaven udelukkende lå hos de tyske instanser uden dansk medvirken. [Jensen, 2020] Både blandt modstandsbevægelsen og hos befolkningen generelt var der stor uvilje mod de tyske flygtninge, og de, som ydede hjælp til flygtningene, kunne risikere chikane, offentlig udskamning eller værre. Det har i eftertiden været diskuteret hvorvidt modstandsbevægelsen og de danske læger indirekte medvirkede til en humanitær katastrofe ved ikke at hjælpe syge og svage flygtninge [Jensen, 2020]. Ved befrielsen den 4.-5. maj overtog Danmark ansvaret for flygtningenes ophold, forplejning og behandling, indtil de sidste flygtninge forlod Danmark i foråret 1949 [Jensen, 2020].

Gennem det meste af krigen havde de østlige provinser af Det Tyske Rige været forskånet for krigens ødelæggelser og tab. Siden krigens start havde Molotov-Ribbentrop-pagten sørget for fred mellem Tyskland og Sovjetunionen på østfronten, men dette ændrede sig efter Tysklands angreb i sommeren 1941. Herefter førte Tyskland en to-frontskrig, hvor østfronten indtil sensommeren 1944 dog havde lagt langt inde i Sovjetunionen [Nielsen, 2013, s. 28]. Den Røde Hær havde i sommeren 1944 indledt en offensiv, der ændrede på placeringen af den østlige krigsfront, hvorefter de første flygtningestrømme begyndte. Allerede i efteråret samme år havde den sovjetiske offensiv nået den østlige grænse af Det Tyske Rige, og sovjetiske styrker var endda trængt ind på tysk territorium, frem til landsbyen Nemmersdorf [Nielsen, 2013, s. 28]. Efter få dage blev den sovjetiske hær slået tilbage og østfronten blev stabiliseret uden for rigets grænser for en kort periode. De tyske tropper blev mødt af et forfærdeligt syn ved tilbageerobringen af Nemmersdorf, hvor 26 indbyggere var blevet henrettet [Nielsen, 2013, s. 29]. Efter tre et halvt års

brutal og voldsom krig på østfronten, hvor millioner af sovjetborgere havde mistet livet, og landet lagt i ruiner, frygtede den tyske civilbefolkning hævn nu hvor Den Røde Hær rykkede tættere på tysk territorium [Nielsen, 2013, s. 29]. Nemmersdorf blev et tydeligt eksempel på den frygtede hævn, hvor mord, overgreb, plyndringer og voldtægt blev konsekvenserne af den fremrykkende sovjetiske hær. Den tyske propagandamaskine forsøgte at udnytte denne situation ved at vise reportager og billeder fra Nemmersdorf, hvilket skulle styrke civilbefolkningens modstandsvilje, men denne propaganda fik dog en modsat effekt og udløste i stedet den første flygtningestrøm bort fra grænseområderne [Nielsen, 2013, s. 29]. Da fronten i vinteren 1944 kollapsede og den sovjetiske hær rykkede ind på tysk territorium, forårsagede propagandaen en øget flygtningestrøm da civilbefolkningen med Nemmersdorf i tankerne flygtede i hast [Nielsen, 2013, s. 29].

Det tyske regime var dog af den holdning i vinteren 1944/45 at krigen ikke var tabt endnu, hvilket havde den konsekvens at civilbefolkningen ikke blev evakueret bort fra østfronten i ro og orden, men først - og under kaotiske og ustrukturerede forhold, da de sovjetiske soldater var lige i nærheden [Nielsen, 2013, s. 29]. Tusindvis af tyskere begav sig ud på flugt i vintermånederne, hvor temperaturen kunne nå ned til 20 graders frost. Mange sultede eller frøs ihjel, andre blev beskudt og dræbt af sovjetiske militærfly eller det sovjetiske infanteri. [Nielsen, 2013, s. 30] Flygtningestrømmen var enorm på trods af at ikke alle flygtninge overlevede selve flugten, hårdest gik det udover de yngste og de ældste flygtninge, hvor sulten og frosten kunne koste livet.

De som overlevede turen til udskibningshavnene var endnu ikke i sikkerhed for krigen. Flygtningeskibene kunne under overfarten risikere at blive beskudt eller torpederet, hvilket i en del tilfælde resulterede i skibsforslis, hvor mange civile døde. Det største eksempel herpå er krydstogtskibet *Wilhelm Gustloff*, hvor op mod 10.000 personer menes at have mistet livet. [Nielsen, 2013, s. 32-33]. Forholdene på skibene brugt til evakuering af de civile flygtninge var elendige, hvor skibene ofte var overfyldte, næsten uden forplejning og de hygiejniske forhold ringe [Nielsen, 2013, s. 32]. Her skete der også mange dødsfald på overfarten til "sikker havn" væk fra krigen.

Årsagen til at Danmark blev brugt som evakueringssted i det store flygtningeproblem, skyldes en "Führerbefehl" fra Hitler i februar 1945, hvor oversættelsen lyder omtrent: »Til øjeblikkelig aflastning af transportsituationen i Riget befaler jeg: De folkefæller, som forbigående er ført tilbage fra de østlige dele af Riget vil ud over i Riget også være at anbringe i Danmark« [Nielsen, 2013, s. 36]. I starten blev flygtningene hovedsageligt indkvarteret i de tyske militærlejre, hvilke dog hurtigt blev fyldt grundet det store antal flygtninge. Fra dansk side nægtede man fra begyndelsen at hjælpe til med indkvarteringen og forplejningen. Denne afvisningstagen fra dansk side skete med henvisning til at anbringelsen af både sårede soldater og civile flygtninge i landet gik i modstrid med gældende folkeret samt de

løfter, den tyske besættelsesmagt havde afgivet i 1940 [Nielsen, 2013, s. 37]. Grundet manglende hjælp fra dansk side var de tyske soldater rundt omkring i landet derfor nødsaget til at beslaglægge egnede bygninger og lokaler til at huse flygtningene og sørge for forplejningen [Nielsen, 2013, s. 36]. I Sønderjylland oplevede man et helt særligt fænomen, hvor flygtningene i denne landsdel blev indkvarteret privat, hvilket lod sig gøre på grund af det tyske mindretal i Sønderjylland [Nielsen, 2013, s. 63].

Efter Befrielsen ændrede forholdene sig for disse flygtninge i Danmark. Tysklands overgivelse betød at værnemagten som havde stået for flygtningenes forplejning var ophørt med at eksistere [Nielsen, 2013, s. 100]. Værnemagten og de tyske besættelsesmyndigheder havde været flygtningenes sikkerhedsnet, men eksisterede ikke længere efter kapitulationen, hvorefter de tyske flygtningene befandt sig i Danmark på værtslandets gæstfrihed, også i Sønderjylland hvor flygtningene var privat indkvarteret. Tysklands kapitulation betød for danskerne afslutningene på fem forbandede år, men for de tyske flygtninge betød det begyndelsen på en helt anderledes tilværelse i Danmark, hvor de måtte opholde sig i lejre og bag pigtråd. [Nielsen, 2013, s. 100] Det danske samfund blev fra den ene dag til den anden overdraget ansvaret for indkvartering og forplejning af de tyske flygtninge, hvilket var et kæmpe logistisk og forsyningsmæssigt problem. Situationen blev ikke bedre af, at de danske myndigheder den 5. maj ikke havde et fuldkomment overblik over antallet af flygtninge, eller over indkvarteringsstederne, idet bygningerne var blevet beslaglagt af værnemagten [Nielsen, 2013, s. 100-101].

Efter kapitulationen blev der indgået en aftale mellem samlingsregeringen og de britiske allierede om, at for sorgen for flygtningene skulle varetages i et samarbejde mellem de danske myndigheder og den allierede mission [Nielsen, 2013, s. 101]. I første omgang overtog modstandsbevægelsen opgaven med for sorgen af de tyske flygtninge, men denne opgave oversteg dog modstandsbevægelsens kapacitet [Nielsen, 2013, s. 101]. Herefter overgik forplejningen til Statens civile Luftværn, men over sommeren blev det klart, at flygtningene på grund af situationen i Tyskland ikke kunne repatrieres i nærmeste fremtid, hvorfor det var nødvendigt at finde en mere permanent løsning på flygtningesituationen [Nielsen, 2013, s. 101].

Det var på baggrund af dette at Danmark valgte at oprette Flygtningeadministrationen til at varetage denne opgave indtil alle flygtningene kunne hjemsendes, hvilket endeligt blev afsluttet i foråret 1949. Flygtningeadministrationen løste bl.a. opgaver såsom at frigøre skoler og andre bygninger ved at internere flygtningene i lejre og de stod for den daglige forplejning og beskæftigelse af flygtningene. Forholdene i lejrene blev under Flygtningeadministrationen med tiden ensrettet og gradvist forbedret. [Nielsen, 2013, s. 101]

1.1 Problemstilling

Tidligere forskning på området har været præget af at fremstille enten en konsensusopfattelse eller et konfliktparadigme i forhold til litteraturen om besættelsestiden, herunder også de tyske flygtningene i Danmark. Nyere forskning forsøger derimod ikke at tage stilling til dette moralske dilemma, om hvorledes forsorgen af flygtningene var god eller dårlig. Denne forskning forsøger også at fremstille historien om flygtningene mere nuanceret via en mere objektiv fortælling af behandlingen og forsorgen. Denne historiografi om besættelsestidens litteratur vil blive nærmere behandlet i dette projekts forskningsoversigt. Historieskrivningen har behov for en redegørelse samt analyse af forsorgen givet til flygtningene uden at være fordømmende i større eller mindre grad. Denne tendens inden for nyere forskning har endnu ikke afdækket hele historien om flygtningene, hvorfor mere forskning af denne art er relevant og kan bidrage til en ændring af den nationale selvforståelse. De nævnte overvejelser omkring den nuværende karakter af forskningslitteraturen om flygtningene har resulteret i følgende problemformulering:

1.1.1 Problemformulering

Hvilket syn havde den danske befolkning på de tyske flygtninge, som kom til Danmark i de sidste måneder af Anden Verdenskrig, og kan der ses en sammenhæng mellem dette og de høje dødstal der var blandt flygtningene særligt det første år de var i Danmark?

1.2 Afgrænsning

Denne opgave vil forsøge at klarlægge den historiske kontekst for flygtningesituationen i Danmark i forhold til samtidens iboende holdning til de civile tyske flygtninge, der opholdt sig i landet. Denne analyse skal gerne gøre det muligt at diskutere hvorvidt der kan være en sammenhæng mellem dette og den høje dødsrate for flygtningene det første år. Dette skal ikke munde ud i en tilslutning til enten konsensusopfattelsen eller konfliktparadigmet, men tjene til en mere nuanceret forståelse af flygtningenes ophold i Danmark.

Kapitel 2

Forskningsoversigt

Nedenstående forskningsoversigt har til formål at skabe et overblik over den eksisterende forskning der er skrevet på det udvalgte område. Et udsnit af fremtrædende forskere vil blive præsenteret og taget under kritisk behandling. Derudover vil der være et sammenfattende afsnit i slutningen af forskningsoversigten, hvor der udpeges forskelle og ligheder mellem de enkelte forskere.

Indledningsvis vil der i dette kapitel præsenteres et historiografisk rids af den danske litteratur skrevet om besættelsestiden for således at kunne placere den enkelte forsker i forhold til dette.

2.1 Historiografisk rids af besættelsestidens litteratur

Siden slutningen på Anden Verdenskrig har historikere været optaget af beretninger om og analyser af, hvad der skete under og efter krigen. Danske historikere har ikke været nogen undtagelse, og i den danske litteratur om besættelsestiden findes der, ifølge Nielsen [2013], traditionelt tre generationer af historikere, mens Kirchhoff [2004] arbejder med 1., 2., 3. og 4. generations historikere. Disse generationer har alle ønsket at belyse denne særlige periode i dansk historie, men hver generation har haft forskellige indgangsvikler på besættelsestiden.

Den første generation af historikere frembragte en national konsensusopfattelse, og anså krigen som folkets samlede modstand [Kirchhoff, 2004, s. 164]. Herved lukkede man øjnene for den samarbejdspolitik der blev udøvet i krigens første år, og fokuserede i stedet på modstandsbevægelsens heroisme fra krigens sidste år [Kirchhoff, 2004, s. 164].

Den anden generation af historikere består hovedsageligt af kredsen *Udgiverselskabet for Danmarks Nyeste Historie* (DNH), hvor Kirchhoff var en fremtrædende person [Lylloff, 2006, s. 10-11]. I 1960'erne fik DNH, grundet politiske interesser i at skabe et forstående og sympatisk billede af samarbejdspolitikken, tildelt offentlige midler [Lylloff, 2006, s. 11]. Ifølge Kirchhoff [2004] fik politikerne i den forbindelse

»en række bøger, der afdæmoniserede samarbejdspolitikken og dokumenterede, at denne var båret frem af danske statsinteresser. Som i vidt omfang afspejlede politikernes selvforståelse af det snævre danske spillerum og den fodslæbende tilpasning« [Kirchhoff, 2004, s. 166]. Kirchhoff [2004] introducerede sammen med andre 2. generationshistorikere *konfliktparadigmet*, der satte fokus på modsætningen mellem modstand og samarbejde. Grundet den politiske interesse for samarbejdspolitikken, er denne generation af historikere karakteriseret ved, at de forskede inden for feltet om statens politik og hvem, der havde været på den 'rigtige' side i krigen [Lylloff, 2006, s. 11]. De formåede ikke at give en mere nuanceret eller forklarende beskrivelse af de personer, der havde stået på den 'forkerte' side [Lylloff, 2006, s. 11].

Konsensushistorien fokuserer derved på det der samler nationen eller befolkningen i stedet for det som splitter, dette kan være fordi den vægter dette mindre eller fordi at splittelse findes for ubekvemt [Kirchhoff, 2004, s. 170]. Konflikthistorien fokuserer modsat heraf. Disse begreber kan kritiseres for at være for skematiske, men Kirchhoff [2004] har anvendt dem som adskillelеспunkter for historiografien.

I 1990'erne kommer de næste generationer på banen, som videreudviklede konfliktparadigmet ved at fokusere på de marginaliserede gruppers historie, der tidligere havde været negligeret. Kirchhoff [2004] beskriver dog ikke hvordan den 3. generation af historikere adskiller sig fra den 4. generation, og hvorfor disse ikke kan inddeles i en samlet generation som Nielsen [2013] har valgt. Om dette fokus på de marginaliserede gruppers historie skriver Kirchhoff [2004] at »vi syntes nok, at det nye projekt efterhånden kom til at fylde vel meget i det samlede billede af besættelsesårenes historie. Måske følte vi også en vis proportionsforvrængning – og et ubehag ved den moralske forargelse, der ofte slår igennem i fremstillingerne« [Kirchhoff, 2004, s. 174]. Samtidig skriver han også at dette opbrud er nødvendigt for at kunne opnå en dybere forståelse af besættelsestiden, men også for at undgå fastlåste forestillinger om besættelsen som en kamp mellem det gode og det onde [Kirchhoff, 2004, s. 174].

Historiker Nielsen [2013] arbejder ud fra tre generationer af historikere, hvilke er konsensusopfattelsen, konfliktparadigmet og de marginaliserede gruppers historie. Denne opdeling og definitionerne stemmer overens med Kirchhoff [2004] ved undtagelse af at den marginaliserede gruppes historie består af en samlet generation af historikere og ikke inddelt i to separate. Nielsen [2013] mener at denne måde at anskue litteraturen om besættelsestiden på i en vis grad kan overføres til litteraturen om de tyske flygtninge, hvilken vil blive gennemgået i de forestående afsnit.

2.1.1 Konsensusopfattelsen

Den beskrivelse Nielsen [2013] benytter af konsensusopfattelsen går i tråd med den ovenstående begrebsforklaring i artiklen af Kirchhoff [2004], hvilken Nielsen

[2013] yderligere har forsøgt tilpasset på litteraturen om de tyske flygtninge. Ifølge Nielsen [2013] dominerede først en national, administrationshistorisk linje, hvor Flygtningeadministrationen beskrives ovenfra og de tyske flygtninge blev set i sammenhæng med besættelsen [Nielsen, 2013, s. 18]. Flygtningene blev opfattet som endnu et tysk overgreb mod den danske befolkning. Evakueringen af de tyske flygtninge var i uoverensstemmelse med de erklæringer Tyskland havde afgivet ved Danmarks besættelse og stred mod gældende folkeret [Nielsen, 2013, s. 18]. Dog er den udbredte grundholdning at Danmark gjorde, hvad landet kunne, og hvad man kunne forvente uden omkostningerne for øje [Nielsen, 2013, s. 19]. Dette skyldes hovedsageligt at allerede i 1950, kun et år efter hjemsendelsen af de sidste flygtninge, udgav Flygtningeadministrationen Hvidbogen *Flygtninge i Danmark 1945-1949* og Udenrigsministeriet udgav samme år kildesamlingen *Aktstykker vedrørende de tyske flygtninge i Danmark 1945-1949* [Nielsen, 2013, s. 19]. Disse værker blev betragtet som det kontrollerede officielle eftermæle [Nielsen, 2013, s. 18-19].

Hvidbogen og Aktstykkernes udgivelse kom på baggrund af et samtidigt og politisk ønske om udredning og udrensning for hvorledes forsorgen blev tilrettelagt og gennemført samt et mere langsigtet perspektiv, der rettede sig mod offentligheden samt eftertiden [Nielsen, 2013, s. 19]. Særligt Hvidbogen, hvori Flygtningeadministrations arbejde er gengivet, har siden hen stået som det autoritative værk, hvorfra grundholdningen om at Danmark gjorde hvad det kunne stammer fra [Nielsen, 2013, s. 19]. Nielsen [2013] skriver også at sporene af denne opfattelse tydeligt kan ses i forskellige brede historiske fremstillinger der efterfølgende er blevet udgivet.

2.1.2 Konfliktparadigmet

Næste generation af historikere baserede deres forskning på en erindringspræget tilgangsvinkel til området. De første erindringer der blev frembragt kom dog ikke fra flygtningene selv, men fra personer der havde arbejdet i Flygtningeadministrationen [Nielsen, 2013, s. 21]. Denne række af erindringer ligger sig tæt op ad den officielle beretning fra Flygtningeadministrationen [Nielsen, 2013, s. 21]. Det var først i 1980'erne at flygtningenes egne beretninger rigtigt kom frem i den danske offentlighed [Nielsen, 2013, s. 21]. Disse er efterhånden blevet til en del erindringsværker fra flygtninge, hvilke ikke altid stemmer overens med hvad Flygtningeadministrationen har beskrevet om de tyske flygtninges internering i Danmark.

2.1.3 Marginaliserede gruppers historie

I de senere år er besættelsestidens historie taget op til revision, hvilket også omfatter den danske behandling af de tyske flygtninge. I disse værker bliver der stillet spørgsmålstejn ved den danske flygtningeadministration og generelt den behandling Danmark gav de tyske flygtninge. Dette gælder både flygtningenes fysiske og

psykiske vilkår, men også i forholdet mellem flygtningene, flygtningehjælpere og den danske befolkning. [Nielsen, 2013, s. 22-23]

En interessant observation der er gjort i denne sammenhæng er, at de tyske flygtninge blev behandlet mere humant af lejrledere og medarbejdere i flygtningeadministrationen, når de var en del af flygtningenes hverdag. [Nielsen, 2013, s. 23]. Kritikken af Danmarks behandling af de tyske flygtninge er langt fra en ny tilgangsvinkel, men allerede i samtiden blev der fra flere sider stillet spørgsmål ved det humane i behandlingen [Nielsen, 2013, s. 24]. Blandt kritikere kan man eksempelvis finde Poul Henningsen som kritiserede forholdene i lejren på Kløvermarken.

2.2 *De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949* af Henrik Havrehed

Henrik Havrehed var ikke universitetsuddannet historiker, men opnåede på trods af dette alligevel en doktorgrad ved Odense Universitet i 1987 på baggrund af afhandlingen *De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949*, hvilken vil blive behandlet i dette projekt. Han var desuden translatør i tysk og har selv oversat sin afhandling til tysk udgivelse. [Gravsted.dk, 2014]

Havrehed [1987] er en af de første til at lave en større videnskabelig undersøgelse, der udelukkende beskæftiger sig med flygtningespørgsmålet, og hans arbejde har haft stor betydning for at sætte ansigt på de ansvarlige i Flygtningeadministrationen, hvorfor det i dag stadig er et centralt værk. Havrehed [1987] har i lighed med Flygtningeadministrationen skildret handlingsforløbet for perioden 1945-1949, men står i kontrast til Hvidbogen fra 1950 der var bevidst anonym i sin beskæftigelse med flygtningesituationen. [Nielsen, 2013, s. 19-20]

Havrehed [1987] angiver at denne afhandling ikke blot har et simpelt formål men ønsker at besvare en række af spørgsmål, som er de følgende: Hvem var de danskere og tyskere, der afviklede flygtningesituationen over den fireårige periode flygtningene var interneret i Danmark? Blev dette arbejde udført etisk forsvarligt? Fik denne internering langvarige konsekvenser, der strækker sig ud over perioden for deres fysiske tilstedeværelse i Danmark? Blev nogle af disse flygtninge integreret i det danske samfund? Hvad var den danske befolknings holdning til flygtningene? Hvorledes håndterede de danske myndigheder flygtningesituationen? [Havrehed, 1987, s. 10]

Allerede i indledningen kommer Havrehed [1987] med en kortfattet konklusion på disse spørgsmål han har bestræbt at besvare. Han konkluderer således følgende om flygtningesituationen: »at Danmark og danskerne trods en del fejltagelser og misgreb slap den påtvungne opgave på en måde, så det nok tør siges, at man vel ikke i historien finder et land, der har givet en tidligere fjendes pårørende en bedre behandling end den, danskerne gav de tyske flygtninge« [Havrehed, 1987,

s. 10]. I denne konklusion af Havrehed [1987] kan det udledes, at han bedømmer behandlingen af de tyske flygtninge som god til trods for, at de blev anset som danskernes forhenværende fjender, hvilket betyder at Havrehed [1987] støtter sig op ad Flygtningeadministrationens udlægning af flygtningeforsorgen. Det kan ses i citatet, at Havrehed [1987] beskriver flygtningesituationen som en påtvungen opgave og han betegner endda denne periode fra 1945-1949 som 'den anden tyske besættelse' [Havrehed, 1987, s. 296]. Danmark fik på grund af de tyske fremmedelementer beskåret sin nationale suverænitet i samtlige ni år, hvoraf de sidste fire var grundet de allieredes uvilje mod i Tyskland at modtage flygtende tyske statsborgere fra Danmark [Havrehed, 1987, s. 296]. Derudover byggede danskerne modvilje mod de tyske flygtninge også på, at evakueringen af de tyske civile flygtninge havde betydet at danskerne var nødt til at acceptere, at især skoler, men også andre offentlige bygninger blev beslaglagt grundet manglende opholdssted til flygtningene [Havrehed, 1987, s. 62-66]. Havrehed [1987] skriver at det er nødvendigt at forstå, »at tyske uindbudte, 'påtrængende' flygtnings ophold i flere år her i Danmark måtte opfattes som en uhyre provokation - følelsesmæssigt, politisk, nationalt, økonomisk - og at det ikke kunne anses for agtværdigt at arbejde for deres vel og bistå dem« [Havrehed, 1987, s. 71]. Herved er der, ifølge Havrehed [1987], skitseret samtidens folkestemning til flygtningene i Danmark.

Som nævnt tidligere ønsker Havrehed [1987] også at besvare på spørgsmålene om hvem der afviklede flygtningeforsorgen samt om dette arbejde blev udført etisk forsvarligt. På trods af at opgaven var uønsket fra den danske regerings og befolkningens side, agtede man at løse opgaven forsvarligt. Behandlingen skulle være nødtørftig og tilstrækkelig, men ikke umenneskelig eller inhuman [Havrehed, 1987, s. 296]. Til at løse denne opgave stod i spidsen Johannes Kjærbøl, der var leder af Flygtningeadministrationen. Kjærbøl roses af Havrehed [1987] for sin indsats i det administrative og politiske kaos der herskede efter kapitulationen [Havrehed, 1987, s. 67-70]. Ifølge Havrehed [1987] lykkedes det Kjærbøl at løse flygtningeproblemet på fornuftig vis og allerede i foråret 1946 havde en effektiv administration skaffet ensartede forhold på landsplan [Havrehed, 1987, s. 298]. Dermed havde Kjærbøl og Flygtningeadministrationen efter en stor indsats, lagt flygtningeforsorgen i faste og sikre rammer og man havde opnået positive resultater [Havrehed, 1987, s. 73-75]. Disse resultater indebar bl.a. at antallet af forlægninger var nedbragt, alle skoler frigivet til deres oprindelige formål, isolering af flygtningene i lejre samt at forplejningen var bragt i orden, således at der i Danmark ikke var nogen flygtning der sultede [Havrehed, 1987, s. 73-75].

Havrehed [1987] erkender at der fra danskernes side er begået fejl og der blev truffet nogle forkerte eller uheldige beslutninger, hvilke i nogle tilfælde ledte til direkte svigt i flygtningeforsorgen i tiden efter kapitulationen. Disse forsøger han dog at retfærdiggøre ved, at understrege de kaotiske tilstande som Havrehed [1987] argumenterer for var til stede efter kapitulationen. De danske myndigheder håbede

på en hurtig hjemsendelse af flygtningene. Briterne meddeler i juli 1945, at flygtningene skal blive vinteren over, hvorfor Danmark valgte at oprettede Flygtningeadministrationen for, at bringe situationen i sikre og faste rammer [Havrehed, 1987, s. 73-75, 238-239]. Danmark ønskede efter krigens afslutning at stå på god fod med de allierede, særligt briterne, grundet handelsforholdet. Den danske regering og befolkningen fandt sig derfor i denne uønskede opgave uden at klage og var samarbejdsvillige, når briterne på Dagmarhus meddelte hvordan flygtningenes forhold skulle ordnes [Havrehed, 1987, s. 71-72]. Ifølge Havrehed [1987] handlede det dog også for Danmark om at vise de allierede magter, at man ikke ønskede at beholde de tyske flygtninge eller havde brug for dem i landet [Havrehed, 1987, s. 296-297]. Der var således både indenrigs- og udenrigspolitisk ikke andre muligheder end, at lade flygtningene internere i lejre, for at lade de mange flygtninge cirkulere frit rundt i samfundet ville have ført til sortbørshandel, tiggeri, tyske kvinders prostitueret og andre uønskede forseelser [Havrehed, 1987, s. 296-297]. Adskillelsen mellem danskere og tyskere blev anset som nødvendigt og uundgåeligt. Politiske forslag om at beskæftige tyske flygtninge i dansk produktion som eksempelvis landbruget, mødte stor modstand til trods for, at der var mangel på arbejdskraft [Havrehed, 1987, s. 76-77]. En beskæftigelse af nogle tusind flygtninge kunne af de fire allierede stormagter opfattes som en tilkendegivelse af, at Danmark ville beholde flygtningene og endda kunne få gavn af dem [Havrehed, 1987, s. 297].

Grundholdningen om at Danmark og danskerne gav de tyske civile flygtninge, den tidligere besættelsesmagt, en nødtørftig, tilstrækkelig og menneskelig behandling udspringer fra Flygtningeadministrationens Hvidbog fra 1950, hvilken sidenhen er kendetegnet for konsensushistorien om flygtningene [Nielsen, 2013, s. 19-20]. Denne holdning deler Havrehed [1987] og skriver at klager over eksempelvis utøj, manglende eller dårlig beklædning og fodtøj, kolde vinterbaracker samt en tæt sammenstuvning af mennesker var velfunderet, men at den danske befolkning selv i en vis udstrækning måtte udstå de samme plager og mangler [Havrehed, 1987, s. 297-298]. Med besættelsen i tankerne mener Havrehed [1987] at danskerne var menneskelige og ansvarlige, hvorfor der kan argumenteres for at han ikke har rykket ved den nationale selvforståelse på daværende tidspunkt hvor afhandlingen er udgivet. I forhold til historiografien placeres Havrehed [1987] derfor som en del af de historikere der tilhører den første generation, og læner sig op ad det officielle eftermæle fra Flygtningeadministrationen selv.

En afsluttende bemærkning til Havrehed [1987] er dog at han ikke formår at besvare alle de spørgsmål han opremser i indledningen. Således er spørgsmålet om hvorvidt interneringen fik nogle langvarige konsekvenser, der strækker sig ud over perioden for flygtningenes fysiske tilstedeværelse i Danmark ikke besvaret i afhandlingen. Dette kan muligvis skyldes at flygtninges egne beretninger og erindringer først begynder at komme frem til den danske offentlighed i 1980'erne, hvilket er samme årti som Havrehed [1987] har skrevet og udgivet sin afhandling.

2.3. *Barn eller fjende? Uledsagede tyske flygtningebørn i Danmark 1945-1949* af Kirsten Lylloff

Derudover kan det også være muligt at det i Havreheds tid endnu ikke var blevet klarlagt om interneringen havde haft nogle langvarige konsekvenser for flygtningene, her tænkes der primært på psykologiske konsekvenser. Ifølge Lylloff [2006] er den hyppigste psykiske lidelse i moderne psykologi *Post Traumatic Stress Disorder* (PTSD), hvilken kan ramme personer der har været udsat for voldsomme traumatiske oplevelser, men dette begynder man først at udforske i slutningen af 1970'erne [Lylloff, 2006, s. 27]. Ydermere er det først i slutningen af 1980'erne at man også bliver opmærksom på børn som kandidater til PTSD. Men denne forskning startede først i 1990'erne. Som nævnt bestod en stor andel af flygtningene af børn, hvor traumatiserende oplevelser under flugten og opholdet i Danmark måske kan have haft store konsekvenser for deres fremtid, da skaden rammer dem på et tidspunkt, hvor psyken stadig er i en udviklingsfase [Lylloff, 2006, s. 27].

2.3 *Barn eller fjende? Uledsagede tyske flygtningebørn i Danmark 1945-1949* af Kirsten Lylloff

Kirsten Lylloff er uddannet speciallæge og forsvarede i begyndelsen af 2005 sin ph.d.-afhandling *Barn eller fjende?*, hvilken hun gennem en bevilling fra Statens Humanistiske Forskningsråd fik mulighed for at hellige sig denne forskning. Hun skrev sin afhandling hos Københavns Universitet ved Institut for Historie, der i 2006 blev udgivet. I denne forbindelse er det værd at nævne at hun modtog vejledning hos lektor dr. phil. Hans Kirchhoff, hvis værker om historiografi hun benytter i sit arbejde. [Lylloff, 2006, s. 9]

Afhandlingen *Barn eller fjende?* er en undersøgelse af forholdene for de uledsagede tyske flygtningebørn i Danmark i årene 1945 til 1949. Lylloff [2006] ønsker i denne afhandling at finde ud af hvordan danskerne håndterede den største humanitære opgave, de nogensinde har haft, hvilken var forplejningen af de 250.000 tyske flygtninge, som ankom til Danmark i krigens sidste måneder. Hun ønsker at forholde sig kritisk over for den gængse opfattelse af at vi danskere gjorde det godt. Hendes afhandling afgrænser sig til specifikt at undersøge hvordan Danmark behandlede de 5-10.000 uledsagede børn, der var med i flygtningestrømmen [Lylloff, 2006, s. 10]. Lylloff [2006] har afgrænset sig til denne gruppe af flygtninge da hun anser de uledsagede flygtningebørn som den mest udsatte gruppe, og ønsker derfor at beskrive og analysere deres forhold på baggrund af den psykologiske forskning, vi i dag kender om psykiske skader, som udspringer af traumatiske oplevelser [Lylloff, 2006, s. 20].

Allerede i 1999 begyndte Lylloff sin kritiske forskning om flygtningespørgsmålet, hvor hun i artiklen *Kan lægeløftet gradbøjes? Dødsfald blandt og lægehjælp til de tyske flygtninge i Danmark 1945* forsøger at bryde med konsensusopfattelsen [Nielsen, 2013, s. 22-23]. Her har hun taget udgangspunkt i lægerapporter og Lægeforeningen til at undersøge behandlingen af flygtninge [Nielsen, 2013, s. 23]. Denne

forskning udvider Lylloff [2006] i sin afhandling ved at gennemgå en stor mængde arkivmateriale, der især indebærer flygtningelejrenes sundhedsberetninger, men Lylloff [2006] inddrager også et lokalt perspektiv i forhold til Kastrupfortet [Lylloff, 2006, s. 20-23]. De centrale fokuspunkter i afhandlingen er fortsat gradbøjningen af lægeløftet, men også tyskerhadet og særligt behandlingen af den gruppe af uledsagede flygtningebørn, der var med i flygtningestrømmen.

Lylloff [2006] beskriver hvordan fronterne tydeligt var trukket op i Danmark under de sidste månederne af krigen - alt tysk blev anset som fjenden [Lylloff, 2006, s. 266]. Dette inkluderer også de civile flygtninge, som deraf ikke blev opfattet som mennesker i nød, hvor en humanitær indsats var nødvendigt, men de blev i stedet opfattet som fjenden, hvor det at hjælpe flygtningene kunne bringe Danmarks position som allieret nation i fare [Lylloff, 2006, s. 266]. Denne påstand om risikoen for at miste vores position som allieret nation under flygtningenes ophold i Danmark er dog aldrig blevet påvist, og Lylloff [2006] mener at dette er usandsynligt, hvorfor det ikke er et holdbart argument for ikke at have ydet humanitær hjælp til civile flygtninge [Lylloff, 2006, s. 266].

Danskernes adfærd handlede ikke blot om et had mod nazisterne, Wehrmacht eller besættelsesmyndighederne, men et decideret tyskerhad mod alle etniske tyskere, inklusiv børn [Lylloff, 2006, s. 266]. Stemningen om tyskerhadet blev forværret af den illegale presse, idet læserne konstant blev fortalt at det var en del af besættelsesmagts taktik, at igangsætte en medlidenhedskampagne med flygtningene [Lylloff, 2006, s. 266-267]. Det blev dermed en del af den danske selvforståelse om modstandskampen at overlade flygtningene til deres skæbne [Lylloff, 2006, s. 266-267]. Dette er til trods for at alle der arbejdede eller havde noget med flygtninge at gøre, var bekendte med at der var et højt antal af døde, især blandt spædbørn [Lylloff, 2006, s. 56]. Dette blev dog konsekvent benægtet overfor offentligheden, men ifølge Lylloff [2006] var den almene interesse for flygtningene stort set ikke til stede, så man forholdt sig sjældent kritisk over for den behandling der blev givet til flygtningene [Lylloff, 2006, s. 56]. Danskerne interesserede sig kun i at få rømmet skoler og offentlige bygninger for flygtninge, men hvilke vilkår de tyske flygtninge levede under havde ikke den store interesse, ikke engang børnene fik den store medlidenhed [Lylloff, 2006, s. 56].

Selvom forsorgen for flygtningene var kaotiske i de sidste måneder af krigen, nåede den humanitære katastrofe først i dagene efter befrielsen sit højdepunkt, hvor den tyske organisation brød sammen. Ingen dansk organisation blev beordret til eller følte sig forpligtet til at påtage sig ansvaret for forsorgen af de uønskede flygtningene [Lylloff, 2006, s. 41]. Som nævnt tidligere anså danskerne alt tysk som fjenden, besættelsesmagten havde i de sidste fem år besat landet og frataget danskernes frihed, og det var ikke muligt for danskerne at adskille dette fjendebillede fra flygtningene [Lylloff, 2006, s. 266]. Lylloff [2006] argumenterer for at flygtningene og specielt ikke de uledsagede flygtningebørn kan bære skylden for

Værnemagtens handlinger. Hun er også klar i mælet når det gælder en konklusion om flygtningeforsorgen: »Resultatet blev en humanitær katastrofe, hvor dødstallene for den mest vulnerable gruppe, børn under 5 år, var og er ufattelig« [Lylloff, 2006, s. 267]. Det kan ses i ovenstående citat at Lylloff [2006] anser den måde hvorpå Kjærbøl og Flygtningeadministrationen administrerede flygtningeforsorgen på som en humanitær katastrofe. Derudover anser hun Kjærbøl for at være en diktator, som aldrig udviste nogen empati over for de 200.000 flygtningene som var i hans ansvarsområde [Lylloff, 2006, s. 270]. Hans loyalitet lå udelukkende op ad i systemet. Lylloff [2006] anklager Kjærbøls Flygtningeadministration for »at være det mest totalitære system, der i nyere tid er set i Danmark, med uindskrænket og inappelabelt magt over 200.000 almindelige mennesker« [Lylloff, 2006, s. 271].

Følelsen af ansvar og forpligtelse over for de uledsagede flygtningebørn var minimal fra de danske myndigheder og strakte sig ikke længere end til den dansk-tyske grænse [Lylloff, 2006, s. 280]. Forholdene der blev sendt ned til i Tyskland blev ikke undersøgt og man sørgede heller ikke for at underrette de pårørende i Tyskland om hvor man sendte børnene hen [Lylloff, 2006, s. 280-281].

Lylloff [2006] står som repræsentant for den revisionistiske tilgangsvinkel og har forsket i de marginaliserede gruppers historie. Hun præsenterer en modsættelig vurdering af flygtningeforsorgen end den der fremlægges i konsensusopfattelsen, hvilket bidrager til et overordnet mere nuanceret billede af flygtningespørgsmålet, hvor flere synsvinkler er præsenteret [Nielsen, 2013, s. 22-23]. Lylloffs udgivelser har givet anledning til offentlige debatter samt at flere forskere har forholdt sig kritisk til den traditionelle beskrivelse af Flygtningeadministrationen og danskernes behandling af de tyske flygtningene generelt [Nielsen, 2013, s. 23]. Det er derfor muligt at argumentere for, at det lykkes Lylloff at bryde paradigmet, hvilket derved har ændret vores måde, at anskue den danske flygtningeforsorg efter krigen på.

En anden interessant ting ved Lylloff og hendes forskning er, at man kan se det som en afspejling af samtidens fokus på universelle menneskerettigheder, hvor der har været en tendens til at fælde moralske domme over fortiden [Gammelgaard, 2005, s. 225]. Lylloff blev frontfigur for en fortælling om de tyske flygtninge der fokuserede på, at de blev udsat for en umenneskelig behandling, hvor sult, afsavn, sygdom og død var resultatet af dansk had. Selv lægerne havde svigtet totalt gennem passivitet i nødens stund. Denne tendens kritiseres af Gammelgaard [2005], som mener at den historiske kontekst ikke er taget i betragtning ved domfældelsen.

2.4 På Hitlers befaling af Arne Gammelgaard

Arne Gammelgaard er en lokalhistorisk forfatter fra Hammel-egnen. Først i hvervet som lærer, men senere også som leder af Lokalhistorisk Arkiv i Hammel, igangsatte Gammelgaard et omfattende arbejde, med emnet tyske flygtnings vilkår i Danmark under og efter 2. verdenskrig, hvilket har resulteret i flere bøger [Hammelarkiv, 2020].

Gammelgaard [2005] stiller i denne bog spørgsmålet: Hvordan var det at være gæst i Danmark på dette tidspunkt? De tyske flygtninge kom som ubudne og uvelkomne gæster til landet, men hvordan var det for flygtningene?

Denne bog udkommer samme år som Lylloffs ph.d.-afhandling og han er den første forfatter til at udgive et værk efter Lylloffs kritiske fremstilling af flygtningeforsorgen. Gammelgaard har udover *På Hitlers befaling* tidligere udgivet bøgerne: *Mennesker i malstrøm* fra 1981 og *Driøtømmer* fra 1993, hvor de tyske flygtninge i Danmark er i fokus. Her har Gammelgaard argumenteret for den grundholdning som præger konsensusopfattelsen, hvilket forbliver uændret i den seneste bog [Gammelgaard, 2005, s. 79-80]. Gammelgaard har dog i sin nyere bog, som behandles i dette projekt, frembragt nyt og betydningsfuldt materiale, hvilke har været dagbøger og erindringsstof [Nielsen, 2013, s. 19]. Ved at bruge denne form for kilder kan det diskuteres hvorvidt at Gammelgaard [2005] måske mest skal placeres i den mere erindringsprægede tradition, men han læner sig dog samtidig op ad konsensusfortællingen som Flygtningeadministrationen dikterer [Nielsen, 2013, s. 19].

I bogens efterskrift berøres det hvordan der i de seneste år har været en tendens til at forskningen omkring de tyske flygtninge skal lede til en moralsk dom over fortiden, men dette er dog uden at tage særlig hensyn til den historiske kontekst [Gammelgaard, 2005, s. 225]. Således er det Gammelgaards mål at fastholde den historiske kontekst, altså hvilke forhold levede flygtningene under, hvorfor han forsøger ikke selv at kaste en moralsk dom over selve behandlingen.

Som nævnt anvender Gammelgaard [2005] en stor mængde beretninger og erindringer til, at undersøge hvordan det var at være gæst i Danmark dengang. Det er i denne sammenhæng vigtigt at pointere, at Gammelgaard [2005] har mulighed for at selektere i udvalget af kilder for derved at understøtte et ensartet synspunkt på flygtningeforsorgen. Gammelgaard [2005] anvender dog beretninger fra flygtninge og rapporter fra flygtningeinspektører som i deres natur også forholder sig negativt over for flygtningeforsorgen [Gammelgaard, 2005, s. 79-80, 82-83], hvorfor man kan antage at det ikke er Gammelgaards hensigt, at udelukkende udvælge positive kilder og derved negligere de negative. Det virker til at [Gammelgaard, 2005] forsøger at nuancere billedet ved at fokusere på den historiske kontekst for selve situationen, hvilket han selv kommenterer i forhold til rapporterne fra flygtningeinspektørerne:

»Læsningen af flygtningeinspektørernes rapporter understreger, at det kun er den halve sandhed alene at fokusere på de elendige forhold eller konsekvent at fremhæve Flygtningeadministrationens store indsats - sagen er mere nuanceret« [Gammelgaard, 2005, s. 80].

Til trods for at Gammelgaard [2005] anerkender at Danmark og Flygtningeadministrationen begik fejl og har begået svigt, vælger han at vægte de kaotiske tilstande der var dominerende før og efter befrielsen. Derudover tilskriver han at årsagen for de store udsving i lejrenes standard skyldtes den hast, hvori Værnemagten havde indkvarteret flygtningene, der efterlod Danmark i et organisatorisk kaos med flere end 1000 lejre at forsørge [Gammelgaard, 2005, s. 79]. Gammelgaard [2005] anser de fremhævede problemer i lejrene som undtagelser og at helheden har tydet på, at forholdene i lejrene trods alt var til at leve med [Gammelgaard, 2005, s. 78-79]. Han regner ikke inspektørernes rapporter, selvom de var bestilt af Flygtningeadministrationen, for udelukkende positive. Ifølge Gammelgaard [2005] har rapporterne en professionel karakter og han antager at Flygtningeadministrationen oprigtigt var interesseret i pålidelige oplysninger om hvorvidt de tyske flygtninge fik en nødtørftig, men forsvarlig forsyning [Gammelgaard, 2005, s. 72-73]. Det kan argumenteres for hvorvidt Gammelgaard [2005] forsøger at fastholde den konsensushistorie, der også har domineret i hans tidligere bøger til trods for, at forskere såsom Lylloff [2006] har forsøgt at bryde med dette paradigme.

2.5 *Ob man an die kleinen Kinder gedacht hat...?* af Michael Schultheiss

Michael Schultheiss er tysk historiker og har i 2010 udgivet en artikel om forhandlingen om medicinsk lægehjælp til de tyske flygtninge i Danmark. Artiklen undersøger årsagerne bag den høje dødelighed blandt flygtningene og belyser forhandlingerne mellem den danske administration og de tyske myndigheder om lægehjælp til flygtningene i de sidste måneder af krigen [Schultheiss, 2010, s. 37].

Schultheiss [2010] skriver at de tyske flygtninge er et negligeret emne i tysk forskning om Anden Verdenskrig, hvilken har brug for mere forskning på området. På nuværende tidspunkt har Karl-Georg Mix, som selv var interneret i en dansk flygtningelejr, skrevet et omfattende værk om dette emne på tysk [Schultheiss, 2010, s. 39]. Et par bøger skrevet af danske historikere er blevet oversat og en række af tyske artikler er skrevet om emnet, men ifølge Schultheiss [2010] mangles der en dybere diskussion af dette emne set fra et tysk perspektiv [Schultheiss, 2010, s. 39]. Denne artikel lukker et videnshul ved at gøre danske kilder tilgængelige for tyske læsere og præsenterer samtidig utrykte tyske kilder der hidtil ikke er blevet overvejet i den danske debat om flygtningeforsorgen [Schultheiss, 2010, s. 41-42].

Schultheiss [2010] ønsker at belyse gråzonen mellem moralsk pligt, national ansvar og individuel egeninteresse i forhold til de tyske flygtninge både på den danske men også på den tyske side [Schultheiss, 2010, s. 41].

Han konkluderer ganske kort at det grundet egoistiske og politiske overvejelser, fra både tysk og dansk side, ikke var muligt at opnå en fælles aftale [Schultheiss, 2010, s. 37].

Disse overvejelser handlede hovedsageligt fra dansk side om de til Tyskland deporterede landsmænd, som man ønskede at forhandle hjem for til gengæld at hjælpe flygtningene [Schultheiss, 2010, s. 45]. Flygtningene blev en politisk spillebrik i forhandlingerne om hjemsendelse af deporterede danskere [Schultheiss, 2010, s. 59]. Dette drejede sig i høj grad om de cirka 2.000 politifolk, der i september 1944 blev deporteret til lejre i Tyskland, men denne betingelse mente besættelsesmagten kunne styrke den danske modstand [Schultheiss, 2010, s. 46-47]. Flygtningene kom til Danmark i de sidste måneder af krigen, hvor det var den tyske værnemagt der havde det fulde ansvar for deres landsmænd, men Schultheiss [2010] mener dog ikke at de levede op til dette ansvar [Schultheiss, 2010, s. 59]. Forhandlingerne var på tysk side præget af uensartet handlemåde, interne stridigheder om kompetence, egoistiske motiver og mangel på medlidenhed over for deres flygtende landsmænd [Schultheiss, 2010, s. 59]. Desuden kom også økonomiske spørgsmål i forgrunden for forhandlingerne fra tysk side [Schultheiss, 2010, s. 55].

I forhold til flygtningesituationen bekendtgør Schultheiss [2010] at der ikke tidligere har været set noget lignende og derfor var der ikke skabt præcedens, juridiske normer eller retningslinjer som de danske myndigheder kunne støtte sig op ad i denne situation [Schultheiss, 2010, s. 41].

Danmark, der siden 1943 havde modarbejdet tyskerne, nægtede også enhver form for samarbejde med den tyske besættelsesmagt om flygtningespørgsmålet [Schultheiss, 2010, s. 43]. Dette gjorde man ud fra Haager Landkrigsreglementet, som er en række af bestemmelser for krigsførelse på land, hvor artikel 52 erklærer at besættelsesmagten kun har ret til naturalydelse og tjenester fra besatte områder til hærens behov [Schultheiss, 2010, s. 43]. Dette indbefatter ikke de tyske civile flygtninge, hvorfor Danmark ikke ville hjælpe besættelsesmagten. Viljen til at samarbejde med den tyske besættelsesmagt om flygtningeforsorgen forværredes grundet de kontinuerlige deportationer af danske statsborgere samt de fortsatte clearingsmord [Schultheiss, 2010, s. 46]. Fortsættelsen af tysk terror påvirkede direkte den danske holdning, hvilken de tyske flygtningene var afhængige af i forhold til at opnå dansk lægehjælp [Schultheiss, 2010, s. 55].

Forholdet var således i månederne op til kapitulationen anstrengt og forværret i sådan en grad at den danske administration og lægeforeningen nægtede et samarbejde på trods af antydninger om repatriering af det danske politi [Schultheiss, 2010, s. 55]. Dette skyldtes delvis den tyske terrors direkte påvirkning af dan-

skernes holdning til tyskere, men også modstandsbevægelsens mediehetz i den illegale presse medførte en negativ holdning om de tyske flygtninge [Schultheiss, 2010, s. 59]. Modstandsbevægelsen spillede en negativ rolle gennem medierne og bidrog markant til at flygtningene ikke blev anset som humanitære flygtningene, men derimod som 'parasitter' [Schultheiss, 2010, s. 59]. I den illegale presse blev flygtningene præsenteret som en del af en medlidenhedskampagne afholdt af Joseph Goebbels, hvor medlidenheden skulle føre til at Danmark ønskede at hjælpe flygtningene, hvilket ville aflaste værnemagten og dermed forlænge krigen og de lidelser den medførte [Schultheiss, 2010, s. 56].

Schultheiss [2010] understreger at april 1945 havde den højeste dødelighedsrate ud af de mange måneder flygtningene opholdt sig i Danmark, hvilket han sætter i sammenhæng med at forhandlingerne om lægehjælp brød sammen i slutningen af marts [Schultheiss, 2010, s. 55-56]. Fra flygtningenes ankomst i februar til kapituleringen 5. maj 1945 døde der 6.580 flygtninge, hvoraf 2.200 var børn [Schultheiss, 2010, s. 55-56, 58]. Han mener at mange døde af underernæring og sygdomme der almindeligvis var helbredelige, hvoraf mange flygtninge formodentlig kunne have været reddet, hvis de havde modtaget en grundlæggende lægebehandling [Schultheiss, 2010, s. 58-59].

Ifølge Schultheiss [2010] var lægehjælpen til flygtningene ikke prioriteret højt af de danske myndigheder eller de tyske forhandlere: Dr. Werner Best, værnemagtens øverbefalende i Danmark - Georg Lindemann og lederen af SS og politiet i Danmark - Günther Pancke, havde hver deres personlige dagsorden, hvor flygtningene heller ikke blev prioriteret højt [Schultheiss, 2010, s. 52, 59].

Ifølge Schultheiss [2010] tegnede Best et vildledende og uansvarligt billede af flygtningesituationen i Danmark, hvor han blandt andet udelader at nævne den danske afslagsholdning samt faren dette indebar for de yngste flygtninge [Schultheiss, 2010, s. 57]. Dette kan sammenkædes med at da Best ankom til Danmark i 1942 var opgaven at sørge for et roligt Danmark, som vedblev med at eksportere fødevarer til Tyskland [Blüdnikow, 2013]. Best forsøgte fra starten at samarbejde med danske politikere og embedsmænd for at opnå dette, hvilket muligvis også var årsagen til at Best i oktober 1943 bidrog til at de danske jøder blev advaret om den forestående jødeaktion [Blüdnikow, 2013]. Den tiltagende modstand i Danmark må af denne årsag derfor have være uønsket af Best, hvilket kunne stille ham i dårligt lys i Berlin om hans kompetencer til at lede besættelsesmagten i Danmark. Der kan argumenteres for at Best var drevet af egoistiske motiver om at fremstille sig selv bedst muligt.

Lindemann var drevet af andre personlige motiver i forhandlingerne om lægehjælp til de tyske flygtningene. Lindemann var den militære øverstbefalende af værnemagten og anså de tyske flygtninge der ankom til Danmark som en belastning, idet at han betragtede Danmark som den ideelle slagmark for »der letzten anständigen Schlacht dieses Krieges« [Schultheiss, 2010, s. 57]. Lindemann priori-

terede således '*den Endkampf*' højere end civile tyske flygtningenes liv [Schultheiss, 2010, s. 57-58].

For Pancke handlede det primært om risikoen for at den danske modstand ville blive styrket hvis politiet blev repatrieret. Pancke var leder af SS og politiet i Danmark, hvorfor en hjemsendelse af det danske politi kunne forstyrre hans arbejde, hvis den danske modstand voksede sig større end den allerede var. Det var som nævnt særligt politiet der indgik i forhandlingerne, men flere danske statsborgere sad dog også i koncentrationslejre i Tyskland [Schultheiss, 2010, s. 47].

Schultheiss [2010] ønsker med denne artikel at undersøge årsagerne bag den høje dødelighed blandt flygtningene. Han konkluderer at der fra dansk side ikke var oprettet et fungerende civilt plejesystem, som kunne have hjulpet med en grundlæggende lægehjælp [Schultheiss, 2010, s. 58]. Fra tysk side kom den trængende lægehjælp kun modvilligt, sent og i utilstrækkeligt omfang [Schultheiss, 2010, s. 58]. Der var kun få undtagelser men hovedsageligt blev flygtningespørgsmålet vendt til fordel for personlige, ideologiske, politiske og nationale overvejelser af de involverede parter og personer [Schultheiss, 2010, s. 58]. Tilsammen forårsagede dette en høj dødelighedsrate hos flygtningene.

Schultheiss [2010] er som nævnt tysk historiker, men vil her blive placeret i forhold til den danske historiografi om besættelsestidens litteratur, hvor han hører under den 3. generation af historikere, hvilken er kendetegnet ved at arbejde inden for et snævert genstandsfelt. Schultheiss [2010] behandler et emne som ikke tidligere i den danske litteratur er behandlet lige så dybdegående som her. Han vælger at tage fat i forhandlingerne om lægehjælp til tyske flygtninge som er et kompleks emne idet forhandlingerne er nødt til at belyses fra både de tyske myndigheder og den danske administration for at kunne nuancere selve forhandlingerne. Derudover er det også vigtigt at forstå de bagvedliggende motiver fra de involverede parter for at kunne forstå forhandlingernes forløb.

2.6 Tyske flygtninge i Nordslesvig 1945-1948 af Leif Hansen Nielsen

Leif Hansen Nielsen er arkivar og seniorforsker ved Landsarkivet for Sønderjylland. Nielsen [2013] retter selv i sit forord en tak til Kulturministeriets Forskningsudvalg, der gav ham fem måneders forskningsfrikøb i 2008, som atter fik kickstartet dette forskningsprojektet der havde ligget i dvale siden dets indledende fase i 1999. Forfatteren ønsker at denne forskning skal anses som et sønderjysk supplement til den allerede eksisterende litteratur om de tyske flygtninge i Danmark. Nielsen [2013] finder historien om Sønderjylland relevant, da den hidtil kun er beskrevet i korthed og i praksis var anderledes i forhold til resten af landet grundet den private indkvartering [Nielsen, 2013, s. 15-17].

Formålet med denne bog er, ifølge Nielsen [2013], en analyse af flygtninge

forsorgen i Nordslesvig, det gælder perioden fra de tyske flygtninge ankommer i februar 1945, til de forlader landsdelen i slutningen af 1948. Det centrale spørgsmål som Nielsen [2013] ønsker at besvare i denne bog er, hvem havde det overordnede ansvar for flygtningene samt hvordan dette manifesteredes i opbygningen af hjælpeorganisationer og i valget af indkvarteringsformer [Nielsen, 2013, s. 16-17]. Til dette anvender Nielsen [2013] dels en almen flygtningehistorisk, dels en lokalhistorisk tilgangsvinkel. For at kunne analysere hjælpen til de tyske flygtninge undersøger Nielsen [2013] flygtningenes fysiske og psykiske vilkår, herunder den lægelige forsorg, og forholdet mellem flygtninge, flygtningehjælpere og den sønderjyske befolkning.

Det der er særligt ved den sønderjyske historie om flygtningene er at der i Sønderjylland foregik privat indkvartering, hvilket hovedsageligt var et fænomen tilknyttet Sønderjylland grundet det tyske mindretal i landsdelen [Nielsen, 2013, s. 62-63]. Nielsen [2013] fremlægger en rapport fra *Generalkommando Süd-Jütland* udfærdiget omkring 1. maj 1945, som efterlader et positivt billede af flygtningesituationen i Sønderjylland, hvor man stod med en organisation der fungerede godt og hvor forholdene hele tiden forbedredes [Nielsen, 2013, s.98-99]. Dette officielle tyske billede tegner en positiv holdning til flygtningesituationen i Sønderjylland, hvilken adskiller sig markant fra situationen i resten af landet og yderligere adskiller det sig fra forholdene i Københavnsområdet, hvor situationen var på vippen til at bryde sammen [Nielsen, 2013, s. 99]. Et centralt punkt i Nielsen [2013] undersøgelse af flygtningeforsorgen i Sønderjylland er således den private indkvartering og organiseringen af flygtningene som blev udført af det tyske mindretal gennem organisationen *Flüchtlings-Hilfswerk Nordschleswig*, hvorfor den sønderjyske flygtningeforsorg havde et andet udgangspunkt end det øvrige Danmark, hvor forplejningen af flygtningene lå hos værnemagten [Nielsen, 2013, s. 213].

Et andet centralt punkt når det kommer til en vurdering af Danmarks indsats over for flygtningene, også for Sønderjylland, handler om lægebehandlingen, og i den forbindelse også antallet af dødsfald blandt flygtningebørnene. Ifølge Nielsen [2013] adskilte situationen sig i Sønderjylland, hvor der i teorien gjaldt de samme regler for lægelig omsorg som det øvrige land, men her blev flygtningene modtaget af hjemmetyske organisationer, hvor der i blandt dem fandtes praktiserende læger til at tage sig af flygtningene [Nielsen, 2013, s. 216]. Det skal her tages i betragtning at modtagelsen af og omsorgen for flygtninge i Sønderjylland ikke i ligeså høj grad var styret af tyskerhadet som fandtes i det øvrige danske samfund [Nielsen, 2013, s. 216]. I denne sammenhæng påpeger Nielsen [2013] at dette udbredte tyskerhad der eksisterede i samtiden, anses af den nyere revisionistiske historietradition for, at være direkte medvirkende til den store børnedødelighed man så blandt de tyske flygtninge [Nielsen, 2013, s. 216]. Validiteten for denne påstand forsøger Nielsen [2013] at efterprøve ved en sammenligning mellem børnedødeligheden i Sønderjylland og det øvrige Danmark. Her ses det at der var færre dødsfald blandt

flygtningebørn i Sønderjylland sammenlignet med det resterende Danmark, hvor Nielsen [2013] yderligere undersøger signifikansen af dette. Her kommer han frem til at hovedparten af flygtningene i Sønderjylland ankom i månederne februar og marts, hvilket betyder at de ankom under mindre kaotiske forhold end i april og maj, hvor hovedparten af flygtningene blev fordelt til de øvrige landsdele [Nielsen, 2013, s. 216]. Undersøgelsen tyder, ifølge Nielsen [2013] ikke på, at hovedårsagen til det store antal dødsfald blandt flygtningebørnene skyldtes danske lægers passivitet, men nærmere flygtningenes dårlige tilstand ved ankomsten til Danmark [Nielsen, 2013, s. 216]. Nielsen [2013] konkluderer slutteligt det følgende om den sønderjyske flygtningeforsorg:

»Alt i alt er der næppe tvivl om, at flygtningeforsorgen både før og efter Befrielsen i Sønderjylland havde et mildere ansigt end mange andre steder i landet. Det hang sammen med den hjemmetyske folkegruppes indsats, dels med, at lejrene i landsdelen, inkl. den private indkvartering, generelt var mindre end i det øvrige land, dels med, at flygtningestrømmen til Sønderjylland var koncentreret om månederne februar og marts, altså i tiden før Det Tredje Riges kollaps« [Nielsen, 2013, s. 217].

Denne nyere tilgang til litteraturen om flygtningene i Danmark behandler flygtningespørgsmålet mere udførligt og Nielsen [2013] er et eksempel på et snævert afgrænset undersøgelsesfelt, hvor problemstillingen ikke tager udgangspunkt i at bekræfte hverken konsensusopfattelsen eller konfliktparadigmet.

2.7 Sammenfatning af forskningsoversigt

I dette afsnit vil det diskuteres hvilke forskelle og ligheder der eksisterer blandt de udvalgte forskere præsenteret ovenfor. Et af de første værker som udgives om flygtningeforsorgen i Danmark er Flygtningeadministrationens Hvidbog fra 1950. Dette værk vil blive kildekritisk behandlet senere i opgaven, men her vil dets overordnede konklusion nævnes for at relatere forskerne til denne. Kjærbøl påstår at Flygtningeadministrationen klarede opgaven godt trods de kaotiske omstændigheder efter befrielsen [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 7].

Havrehed [1987] og Gammelgaard [2005] hører til den første generation af historikere, hvor konsensushistorien er skildret. Det er den udlægning som Flygtningeadministrationen fremlægger i Hvidbogen, der er grundlaget for den samlede konsensus som også Havrehed [1987] og Gammelgaard [2005] vælger at repræsentere. På samme måde som Hvidbogen forsøger de også at forklare handlingsforløbet for selve forsorgen, men de adskiller sig fra Flygtningeadministrationen ved, at de formår at sætte navne på relevante personer, som var involverede og bar ansvaret for flygtningene.

Værkerne af Havrehed [1987] og Gammelgaard [2005] bidrager til en styrket opfattelse af konsensushistorien om, at de tyske flygtninge fik en god behandling af Danmark. I begge deres konsensusskildringer erkender de at der opstod nogle situationer, hvilke kan betragtes som direkte svigt i for sorgen af flygtningene [Nielsen, 2013, s. 19-20]. Disse fandt sted i tiden umiddelbart efter befrielsen, hvor både Havrehed [1987] og Gammelgaard [2005] understreger de kaotiske tilstande de mener var til stede i samfundet og på denne måde retfærdiggør de disse svigt [Havrehed, 1987, s. 73-75, 238-239]. Derudover synes den positive udlægning at prioritere de involverede personers rolle, hvilket hos Gammelgaard [2005] kommer til udtryk i de beretninger han benytter og hos Havrehed [1987] kommer det til udtryk gennem hans fokus på personalet i Flygtningeadministrationen.

Hidtil har historien om de tyske flygtningene i Danmark været præget af konsensushistorien, med bl.a. Havrehed [1987] og Gammelgaard [2005] som frontløbere, hvoraf Gammelgaard som nævnt har udgivet tidligere værker fra henholdsvis 1981 og 1993. Vi skal helt frem til 1999, hvor Lylloff udgiver sit første værk, hvilken opfølges med en ph.d-afhandling i 2005, før konsensusopfattelsen forsøges brudt. Som nævnt tidligere er Lylloff pensioneret læge og hendes genstandsfelt for forskningen om flygtningene er af denne årsag anderledes i forhold til Gammelgaard [2005] og Havrehed [1987]. Lylloff [2006] tager udgangspunkt i de store flygtningelejres sundhedsberetninger, hvor Gammelgaard [2005] og Havrehed [1987] tager udgangspunkt i erindringsberetninger.

Udover Danmarks gode behandling af flygtningene lægger konsensusfortællingen også vægt på, at flugten til Danmark var hård og brutal for de fleste, hvorfor mange døde efter deres ankomst til Danmark under tysk ansvar. Denne udlægning er Lylloff [2006] dog ikke enig i. Lylloff er af den holdning at danskerne manglede viljen til at sikre flygtningenes overlevelse, idet de blev betragtet som fjenden, hvorfor de levede under dårlige kår i lejrene [Lylloff, 2006, s. 279-280]. Tyskerhadet var så stort i Danmark og blandt danskerne, at det hellige lægeløfte blev tilsidesat [Lylloff, 2006, s. 266].

Lylloff [2006] kritiserer også den tidligere historieskrivning om de tyske flygtninge. Hun ser historieskrivningen som »en analyse af fortiden på baggrund af de faktuelle forhold historikerne kan fremdrage. For at vi kan være i stand til at analysere historiske begivenheder må vi først afdække de faktuelle forhold« [Lylloff, 2006, s. 280]. Det er her Lylloff [2006] mener at historieskrivningen har fejlet fordi dette ikke blev gjort i historien om de tyske flygtninge [Lylloff, 2006, s. 280]. Ifølge Lylloff [2006] har tidligere historieskrivning fældet dommen, at det Danmark gjorde var godt, hvilket skete på baggrund af Flygtningeadministrationens Hvidbog samt på udsagn fra dem, der arbejdede med for sorgen af flygtningene, hvorfor man ikke har været særlig kildekritisk [Lylloff, 2006, s. 280].

Den forskning som Lylloff [2006] har udarbejdet er med til at starte det konfliktparadigme som kendetegner den anden generation af historikere. Herved bli-

ver der skabt to modsætninger i historien om flygtningene. Havrehed [1987] og Gammelgaard [2005] prioriterer den gode behandling af tyskerne og roser flygtningeadministrationen for den måde hvorpå de organiserede forsorgen [Gammelgaard, 2005, s. 78-79][Havrehed, 1987, s. 67-70], mens Lylloff anser forsorgen som en humanitær katastrofe [Lylloff, 2006, s. 271].

Som sagt er den valgte udgivelse af Gammelgaard [2005] den første der udkommer i kølvandet på Lylloff [2006] kritiske afhandling om flygtningeforsorgen. Heri kritiserer han Lylloff for i sin afhandling ikke at forholde sig nok til den historiske kontekst, særligt den del hvor samtidens danske syn på de tyske flygtninge burde undersøges [Gammelgaard, 2005, s. 72, 225]. Ifølge Gammelgaard [2005] forholder Lylloff sig til flygtningeforsorgen ud fra et mere nutidigt udgangspunkt, hvor universelle menneskerettigheder er herskende og hvor den historiske forskning har en tendens til at fælde moralske domme over datidens behandling af flygtningene [Gammelgaard, 2005, s. 225-228]. I stedet for at stille spørgsmål om hvorvidt lægeløftet kan midlertidigt tilsidesættes, undersøger Gammelgaard [2005] om man kan se bort fra den tids virkelighed og de stærke følelser, der styrede i denne tid? I forbindelse med denne udgivelse af Gammelgaard er det relevant at Lylloff selv har skrevet en anmeldelse af bogen. I anmeldelsen kommer hun frem til følgende konklusion:

»Det er svært at sige, hvem bogen er beregnet for. Den bidrager ikke med nye oplysninger, og for historikere er den for farvet af antipati mod nyere forskning til at kunne anvendes som et historisk værk. Så der mangler fortsat et forskningsbaseret historisk arbejde, der generelt behandler de tyske flygtnings forhold i Danmark 1945-1949«[Lylloff, 2013, s. 422].

I citatet kan det ses at Lylloff [2013] ikke anser bogen for banebrydende og derudover synes hun at der udvises en modvilje mod den nyere forskning, hvor konsensushistorien forsøges brudt.

Efter Lylloffs forsøg på at bryde med konsensusopfattelsen og dermed skabe et konfliktparadigme, opstår der senere en ny vinkel på forskningen. Denne vinkel repræsenteres i dette projekt af Schultheiss [2010] og Nielsen [2013], der i deres forskning forsøger ikke at tilslutte sig konsensusopfattelsen eller konfliktparadigmet. Begge forskere arbejder ud fra et forholdsvis snævert genstandsfelt, hvor de mere generelt forsøger at behandle de tyske flygtnings forhold i Danmark uden at fælde en moralsk dom over netop denne behandling. Disse værker kan måske bidrage til at lukke det forskningshul, som Lylloff [2013] påpeger i sin anmeldelse af Gammelgaard [2005]. Nyere forskning arbejder dog inden for mindre genstandsfelter, som eksempelvis politiske forhandlinger om lægehjælp eller flygtningeforsorgen i Nordslesvig, hvorfor der ikke findes et samlet billede af flygtningeforsorgen i Danmark 1945-1949, hvor der ikke skal fældes en moralsk dom.

På baggrund af denne sammenfatning kan der argumenteres for, at tilgangen både Havrehed [1987] og Lylloff [2006] har til deres udvalgte kildemateriale, bliver begrænset grundet deres egen personlige holdning til og syn på flygtningeforsorgen. Kildematerialets potentiale bliver ikke udfoldet til mere end at understøtte deres egne konklusioner, som vægter spørgsmålet om, hvorvidt behandlingen var god eller dårlig højere end at undersøge handlingsforløbet for selve perioden.

I modsætning hertil står Schultheiss [2010] og Nielsen [2013] der bidrager med hver sin måde at betragte flygtningesituationen på. Schultheiss [2010] har et politisk udgangspunkt som afdækker forhandlingerne om lægehjælp, hvor Nielsen [2013] vægter at undersøge den særprægede sønderjyske forsorg. De har begge den samme kritiske tilgang til kildematerialet, hvor en gennemgang af behandlingen af de tyske flygtninge vægtes højere end at tage stilling til, om den var god eller dårlig.

Kapitel 3

Kildeanalyse

I dette kapitel vil hovedkilderne i projektet præsenteres og gennemgås kildekritisk. Det vil gennem udvalgte udsnit fra kilderne analyseres hvordan de forskellige kilder fremstiller den danske holdning i forhold til de tyske flygtninge. Dette gøres med henblik på i efterfølgende kapitel at kunne diskutere dette i henhold til den eksisterende forskning.

Jeg vil forsøge at præsentere de væsentligste holdninger omkring flygtningeforsroget, hvilket var den officielle samt den almene danske holdning. Den officielle holdning vil blive repræsenteret gennem Flygtningeadministrationen og den almene vil præsenteres gennem medier og andre kilder der repræsenterer den brede befolkning.

3.1 Gallup 1967: Tyskerhadet snart glemt

Indledningsvis vil en Gallup-meningsmåling fra 1967, der undersøgte danskernes syn på det tyske folk, præsenteres og analyseres. Meningsmålingen var en gentagelse af en tilsvarende undersøgelse udført i 1947, hvilket gav Gallup mulighed for at se, hvordan synet på tyskerne havde udviklet sig over den 20-årige periode.

TNS Gallup er et analysefirma, hvilken siden 1939 har foretaget meningsmålinger i Danmark om emner, der har optaget danskernes sind. Dette betyder alt fra spørgsmål om politik til almindelige hverdagsting, men som har haft en betragtelig betydning for befolkning [danmarkshistorien.dk, 2014]. Disse meningsmålinger er derfor en betydningsfuld kilde til nyere dansk historie, hvor meningsmålingerne begyndte. Dette er fordi de både klarligger danskernes holdninger til en lang række forskellige spørgsmål, men derudover bidrager de også til at give et indblik i, hvad man på daværende tidspunkt fandt interessant at spørge danskerne om [danmarkshistorien.dk, 2014].

Umiddelbart efter afslutningen på Anden Verdenskrig var stemningen over for tyskerne stærkt oppisket på negativ vis. Krigen havde medført en modstand, men

også for nogle et direkte had mod nazismen samt det nazistiske styre i Tyskland [Gallup, 1967, s. 1]. Den tyske civilbefolkning blev dog også underlagt det samme had og som eksempelvis Lylloff [2006] har understreget blev flygtningene ikke opfattet som humanitære flygtningene.

I januar 1947 udførte Gallup Instituttet en undersøgelse med det formål at belyse, hvordan befolkningen på daværende tidspunkt anså tyskerne [Gallup, 1967, s. 1]. Dette er interessant på baggrund af det faktum at størstedelen af de tyske flygtninge stadig befandt sig i landet. Som tidligere nævnt, var det først i efteråret 1946 at de første hjemsendelser fandt sted. Udfærdigelsen af denne meningsmåling kan betragtes som en tilkendegivelse af hvad der dengang har optaget danskerne, hvilket formodentligt har været præget af den vedvarende tilstedeværelse af tyske flygtninge i det danske samfund.

Gallup stillede alle deltagere følgende spørgsmål:

»Er Deres syn på det tyske folk som helhed idag venligt eller uvenligt?« [Gallup, 1967, s. 1].

Dette spørgsmål gentog Gallup igen, 20 år efter, og har på baggrund af besvarelserne lavet følgende tabel, hvilken viser en udvikling blandt befolkningen. Denne tabel så ud som nedenstående og er gengivet efter originalen fra Gallup [1967]:

Tabel 3.1: Procentfordeling af besvarelserne for de to undersøgelser [Gallup, 1967].

	1947	1967
	%	%
Venligt	40	61
Uvenligt	32	8
Ligegyldigt	21	22
Ved ikke	7	9
I alt	100	100

Det er næppe overraskende at Gallup kunne konkludere, at danskerne havde et mere positivt syn på den tyske befolkning i 1967 end de havde i 1947 [Gallup, 1967, s. 2]. Som det fremgår i tabellen kan man se en betydelig procentstigning af folk der betragter tyskerne med venlige øjne. Dette kan siges at være en naturlig reaktion i takt med tiden og at besættelsen kommer længere på afstand, end da spørgsmålet første gang blev stillet blot halvandet år efter krigen afslutning, og hvor befolkningen oplevede *den anden besættelse* som Havrehed [1987] har beskrevet perioden hvor flygtningene opholdt sig i Danmark. Derudover ser man også en markant procentvis nedgang i antallet af personer som ser direkte uvenligt på

tyskerne. Denne meningsmåling viser en positiv udvikling i synet på den tyske befolkning, og at tyskerhadet hos den danske befolkning er i tilbagegang.

Gallup opdelte derudover også svarene efter alder, da de selv pointerer at generationsskiftet må tillægges en vægtig betydning i denne problemstilling [Gallup, 1967, s. 2]. Det er dog kun for den sidste undersøgelse at man har fordelt svarene baseret på svarpersonernes alder.

Alderfordelingen for svarpersonerne i undersøgelsen fra 1967 ser således ud:

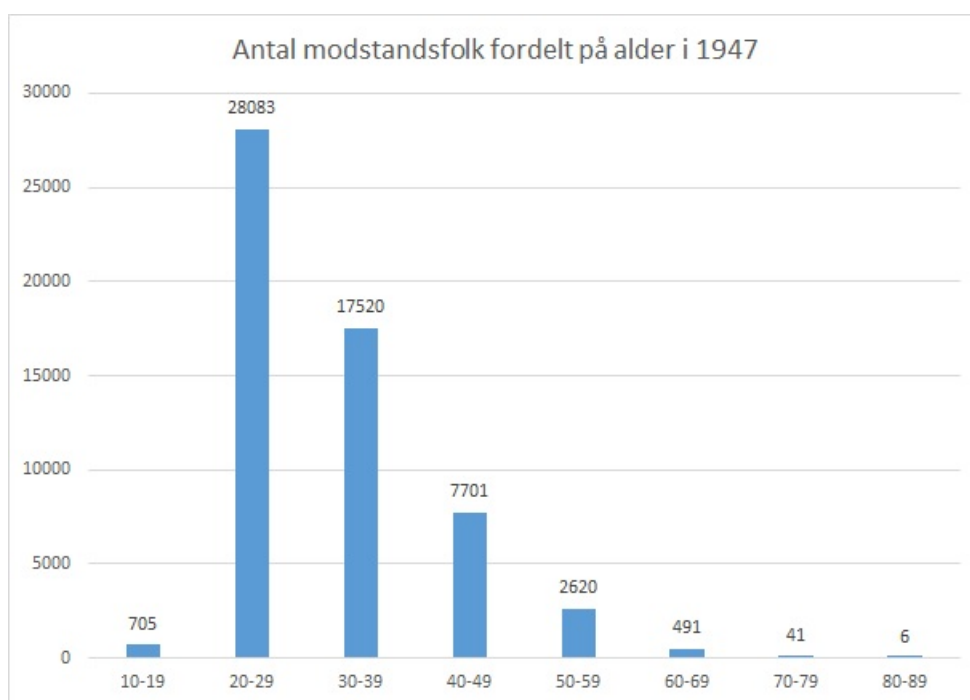
Tabel 3.2: Aldersfordelingen for svarpersonerne i 1967 [Gallup, 1967].

	Venligt	Uvenligt	Ligegyldigt	Ved ikke	I alt
	%	%	%	%	%
Alder					
15-17 år	79	3	8	10	100
18-24 år	74	4	18	4	100
25-30 år	69	3	21	7	100
31-40 år	67	11	18	4	100
41-50 år	59	11	21	9	100
51-60 år	58	8	23	11	100
61+ år	47	9	30	14	100

Når man kigger på svarene i forhold til aldersfordelingen er det mest iøjnefaldende, at 'venligheden' i synet på tyskerne ser ud til at falde proportionalt jo ældre danskere, man adspurgte. Der ses derved en tydelig sammenhæng mellem svarpersonernes alder og deres syn på tyskere [Gallup, 1967, s. 2]. Årsagen til dette kan skyldes at de ældre generationer stadig erindrer besættelsestiden og er mere følelsespræget i deres svar. Man ser ligeledes en proportionel stigning af dem, der svarer ligegyldigt, jo ældre danskere, man adspurgte. Dette kan være udtryk for en reserveret holdning, altså en tilbageholdenhed omkring at udtrykke sine følelser for dette emne. Derudover kan det ses i tabel 3.2, at denne reserverede holdning allerede starter fra 18 års alderen. Dette kan tolkes som en arv fra de tidligere generationer, hvor de negative holdninger er blevet videreført til den nye generation, da denne aldersgruppe er for ung til at have oplevet besættelsen på første hånd [Gallup, 1967, s. 2].

Det kunne være interessant, hvis Gallup havde lavet en tilsvarende tabel over aldersfordelingen i 1947, at undersøge hvorvidt svarpersonerne der havde forholdt sig negativ ved første undersøgelse tilhører den samme generation som ved anden undersøgelse, der ligeledes forholder sig negativt overfor tyskerne. I nedenstående tabel kan man se at de to alderskategorier 31-40 år og 41-50 år, har de største procenter i forhold til tilkendegivelse af et uvenligt syn på tyskerne. Hvis man samtidigt ser på Frihedsmuseets modstandsdatabase for aldersspredning blandt

modstandsfolkene i 1947 befandt mange af modstandstfolkene sig i aldersgruppen 20-29 år [Frihedsmuseets modstandsdatabase, 2010], hvoraf mange af disse i 1967 vil passe i de to nævnte alderskategorier i Gallups anden undersøgelse. En sammenligning for alderfordelingen i de to undersøgelser kunne muligvis have vist et interessant mønster, hvilket kunne have bidraget med mere viden om danskernes syn på den tyske befolkning.

Figur 3.1: Aldersfordelingen for modstandsfolk i 1947, data fra Frihedsmuseets modstandsdatabase [2010].

Denne kilde giver et indblik i danskernes syn på den tyske befolkning i 1947, hvor de tyske flygtninge stadig befandt sig i landet. Gennem denne kilde kan man se en tydelig udvikling, hvor danskernes holdning ændrer sig fra et negativt syn til et væsentligt mere positivt syn på den tyske befolkning. I forhold til de historiske Gallup-meningsmålinger er det relevant at vide, at Gallup førhen ofte var mådeholdende med oplysninger til svarpersonerne [Brunbech og Kjærsgaard, 2014]. Dette gælder eksempelvis hvor mange der er blevet spurgt, hvilket er afgørende for målingens repræsentativitet. Dog kan man se i tabel 3.2 at aldersmæssigt har Gallup forsøgt at udvælge et repræsentativt udsnit af befolkningen således at alle aldersgrupper er præsenteret startende med unge ned til 15-års alderen. Det kan formodes at Gallup i deres meningsmålinger har stræbt efter, at fremkalde et retvisende billede af holdningen blandt befolkningen, dog efter de standarder for meningsmålinger man brugte i samtiden [Brunbech og Kjærsgaard, 2014].

Denne kilde kan bidrage til at belyse hvordan danskerne betragtede den tyske befolkning generelt i 1947, hvilket givetvis også inkluderer de tyske flygtninge der befandt sig i Danmark. Selve udfærdigelsen af denne meningsmåling tilkendegiver en interesse i samfundet for dette emne. Denne interesse kan rimeligt antages at udspringe fra den dengang aktuelle flygtningesituation.

3.2 Den illegale presse

Under Anden Verdenskrig blev der i hele det besatte Europa indført presse censur. Tyskernes undertrykkelse af ytrings- og trykkefriheden samt nazisternes propaganda ledte til et behov for frie medier [Illegalpresse.dk, 2012]. I Danmark udsendte modstandsgrupper fra 1941 og frem til befrielsen op imod 25 millioner illegale blade til danskerne. De underminerede censuren. Samtidig var undergrundsbladene kampskrifter, der skulle påvirke befolkningens holdninger og få danskerne til at sympatisere med modstandskampen samt at afvise nazismen og samarbejds politikken med Tyskland [Illegalpresse.dk, 2012].

Den illegale presse fra besættelsens sidste måneder vil blive brugt til, at udtrykke befolkningens syn på de tyske flygtninge. Et udpluk af artikler fra Information, De Frie Danske og Frit Danmark vil jeg i dette afsnit præsentere og analysere. Disse nyhedstjenester vil blive analyseret enkeltvis og derefter vil de indgå i en samlet sammenfatning af den illegale presse.

3.2.1 Information

I dette afsnit vil dagsbladet Information først blive præsenteret og derefter vil udpluk fra bladet i perioden 14. marts til 20. april blive analyseret. Information opstod som illegalt nyhedsbureau under den tyske besættelse af Danmark, men det var først i begyndelsen af august 1943 at avisen blev et egentligt underjordisk nyhedsbureau, der fungerede hver dag frem til befrielsen [Jensen, 2010]. Båndene mellem Information og modstandsfolkene kommer naturligt på baggrund af dets historiske forløb. Det var Børge Outze, der som journalist på Nationaltidende startede nyhedstjenesten med at skrive små meddelelser "Til Information" om de nyheder, der ikke kunne bringes legalt i Nationaltidende på grund af censur. Dette udviklede sig med tiden til det illegale dagsblad Information [Nørgaard, 1998].

Information blev dog ikke grundlagt som en dagsblad, men som en nyhedstjeneste for modstandskampen i Danmark. Dog blev det hen mod krigens slutning besluttet at videreføre det illegale Information som dagblad og talerør for Frihedsrådet [Nørgaard, 1998]. Information blev født i modstand og voksede frem ud af modstandsbevægelsen, som også prægede avisen op gennem 50'erne [Nørgaard, 1998]. En stor andel af læserne havde været aktive i modstandskampen, og mange af de ledende medarbejdere var tidligere modstandsfolk [Nørgaard, 1998].

Der udkom i alt 472 illegale numre af Information (samt særnumre og numre udsendt efter den tyske kapitulation sideløbende med udgivelsen af det legale Information) [Sønderborg et al., 2017]. Disse blev i 1976-78 udgivet i 15 bind under redaktion af: Lektor Jørgen Barfod, Museet for Danmarks frihedskamp. Bogtrykker Jens Nordiunde. Redaktør Børge Outze, Information. Seminarirektor Palle Schmidt, Esbjerg og antikvarboghandler Lars Zachariassen.

Information skriver den 26. marts 1945 en artikel på baggrund af at den tyske side har forlangt overfor myndighederne at flygtningene skal forsynes med penge til indkøb af varer og levnedsmidler [Barfod et al., 1977a, s. 136]. Artiklen giver udtryk for at den tyske besættelsesmagt opfører sig skamløst ved, at forlange penge til flygtningene således at de kan købe varer og levnedsmidler, mens mange danskere mangler midler at købe for [Barfod et al., 1977a, s. 136].

Artiklen fremhæver også at danske børn samtidig bliver jaget væk fra deres skoler for, at skaffe plads til tyske flygtninge. Der er en vis harme blandt den danske befolkning over at flygtninge skal bosætte sig i danske bygninger, hvoraf skolerne især bringer de danske sinde i kog, da det betyder at børnenes undervisning forringes eller helt må udeblive [Barfod et al., 1977a, s. 136]. Derudover fremhæves det også at der til forplejningen af flygtningene i forvejen beslaglægges store mængder af madvarer.

»Den store Tilstrømning af tyske Civile har allerede i høj Grad belastet hele Levnedsmiddelsituationen, og Myndighederne er indstillet paa, at der snart vil opstaa yderligere Knaphed paa forskellige Fødevarer. Nye Reguleringer kan derfor blive nødvendige« [Barfod et al., 1977a, s. 136]

Det foreslås i artiklen at man af denne årsag fra dansk side hurtigst muligt burde udsende en række af forskellige rabat- og indkøbskort til den dårligere stillede del af befolkningen således, at de også har mulighed for at sikre sig nogle varer inden tyskerne hensynløst har tilegnet sig alle de varer der er knappe [Barfod et al., 1977a, s. 136]. Artiklen viser hvordan den danske befolkning har anset de tyske flygtninge som en belastning, særligt i forhold til den knaphed på varer og levnedsmidler man oplevede under krigen, men også i forhold til at man oplevede værnemagten beslaglægge danske bygninger i store antal for at finde logi til den enorme flygtningestrøm.

En artikel fra den 4. april 1945 spørger hvorvidt mon disse flygtningene, der bedst beskrives som herrefolkets repræsentanter, er klar over at de nyder en påtvunget gæstfrihed i landet. Derudover menes det ikke at disse flygtninge efterlever eller respekterer gæstfrihedens uskrevne love og at de hurtigt tillægger sig hersker-tilbøjeligheder [Barfod et al., 1977a, s. 194]. Artiklen beskriver de tyske flygtninges opførsel således:

»De opfører og gebærder sig paa en Maade, der trodser al Beskrivelse. De svi-ner til, saa man tror, det er Dyr og ikke Mennesker, der opholder sig her. [...] Og samtidig med at disse Horder oversvømmer Danmark og raserer Forretningerne [...] Og de forlanger, vi skal have Medlidenhed med dem, samtidig med at Tusin-der af danske Kvinder og Mænd sidder i tyske Koncentrationslejre, hvor de - hvis de fik Lov at sidde der ret meget længere - maatte bukke under som adskillige an-dre har gjort. Har Tyskerne Medlidenhed med dem? Bliver de forsynet med Penge og sendt ud for at købe ind? Faar de Støtte af Gestapo, hvis de kommer ind i en Forretning og ikke kan blive ekspederet, før det bliver deres Tur? Bliver der kælet for dem, ynker man dem, hjælper man dem?« [Barfod et al., 1977a, s. 194-195].

Denne artikel udtrykker en klar foragt fra dansk side mod flygtningene som opfører sig på usømmelig vis. De tilsviner og ødelægger de bygninger de opholder sig i, og hærger forretningerne forsynet med danske penge således at der opstår større varemangel, hvilket rammer de danske forbrugere [Barfod et al., 1977a, s. 194-195]. Ifølge Information, virker den danske befolkning stødt over at på trods af disse uretfærdigheder forventes det fra tysk side at danskerne skal fatte med-lidenhed med flygtningene. På dette tidspunkt opholdt der sig danske borgere i koncentrationslejre i Tyskland, som i hvert fald ikke oplevede samme medliden-hed. Denne artikel bruger dette som argument for, at det samme må gøre sig gæl-dende fra dansk side i forhold til flygtningene i Danmark [Barfod et al., 1977a, s. 194-195]. Fra dansk side er det klart at man ikke vil lade tyskerne mærke den ringeste medynk. Denne holdning virker fasttømret hos befolkningen selvom In-formation bringer oplysninger om, at dødstallene blandt flygtningene har opnået et sådan omfang at tyskerne har opgivet at begrave dem enkeltvis, endda uden kister [Barfod et al., 1977a, s. 210]. Denne nyhed bliver befolkningen gjort bekendt med i en artikel fra den 5. april 1945. I samme udgave af Information oplyses det også at sundhedstilstanden blandt flygtninge og sårede soldater bliver værre og værre, hvoraf man bebrejder tyskernes sikkerhedsforanstaltninger i forhold til syg-domssmitte, men også de sanitære forhold kritiseres [Barfod et al., 1977a, s. 211].

Den 9. april 1945 beskrives der i en artikel fra Information hvordan flygtnin-genes øjne tigger om hjælp og barmhjertighed når man ser dem på gaden [Barfod et al., 1977b, s. 48]. Denne artikel fremtræder i et særnummer fra Information til minde om besættelsen som indtraf 5 år tidligere. Det er nødvendigt at huske at det også var disse øjne gav Hitler sin magt. Det var disse øjne der fulgte Hitler på hans march gennem Europa og Nordafrika. Det var disse øjne, der blev fjerne og fraværende i blikket da jøderne blev deporteret i kreaturvogne til dødslejre. [Bar-fod et al., 1977b, s. 48] Derudover skriver artiklen også en detaljeret beskrivelse af flygtningene og hvordan tyskerne generelt, både værnemagten men også flygtnin-

gene, er fyldt med løgn og falskhed:

»Det er disse pjaltede, lasede, lusede Tyskere, ligesaa meget som de fornemme Herrer i Dagmarhus og Borgergade, der myrder danske Frihedskæmpere uden Lov og Dom, som afbrænder vore Huse og gaarde, plyndrer og røver i Landet, det er dem, der nu for anden Gang besætter Danmark og gør Ulykkerne større, Sorgen større - og Kampviljen hos alle Danske større. To Gange har de besat os. En Gang i pæne grønne Uniformer, med høflige Lader og Løgn og Falskhed. Denne Gang i Laser og Pjalter, men Løgner og Falskheden er endnu det eneste, der lyser ud af de magre øjenhuler. Vi husker det altid. Den første 9. April og den sidste!« [Barfod et al., 1977b, s. 48-49].

Men Danmark og dets befolkning vil altid huske besættelsen og dets konsekvenser for landet, men også tyskernes løgnagtighed og falskhed. Sådan er holdningen i hvert fald hos Information ved årsdagen for besættelsen. Det lader til at der er en vis bitterhed at spore i den danske befolkning over tyskernes gerninger, som også rettes mod de civile flygtninge. I den almindelige udgave af Information den 9. april 1945, skrives der også om de tyske flygtninge:

»Størstedelen af den danske Befolkning indtager en korrekt, d.v.s fuldstændig afvisende Holdning overfor de tyske Flygtninge, der stik imod Folkeretten har væltet sig ind paa vort Land - som brovtende, raabende og krævende tror, at de ogsaa efter det 3. Riges Sammenbrud kan spille Herrer. Desværre er der imidlertid ogsaa Danske, der ikke forstaar, hvordan man optræder overfor den sygdomsbefængte, bacille- og snavsspredende Hob, der har fortrængt danske Skolebørn fra deres Undervisning og som tilsviner danske Skoler i en Grad, ingen menneskelig Fantasi forstaar at udmale« [Barfod et al., 1977b, s. 28].

Her ligges fokus dog på danskernes adfærd og holdning til flygtningene end på flygtningene som var i fokus i forrige citat. Information langer ud efter de danskere, der efter deres mening, ikke opfører sig nationalt ved at afvise at hjælpe flygtningene. Som nævnt var Information et talerør for modstandsfolkene under besættelsen, hvorfor denne nyhedstjeneste også bærer et tydeligt nationalistisk præg i dets artikler. De tyske flygtninge anses for at være et uønsket fremmedelement og en stor byrde for samfundet, hvorfor det betragtes som en national handling at afvise hjælp til tyske flygtninge. I forlængelse heraf er det relevant at nævne at det var en udbredt holdning blandt befolkningen og de danske myndigheder at de tyske flygtningene ikke var deres ansvar. Det var den tyske værnemagt der havde gået imod gældene folkeret og evakueret flygtningene til Danmark, hvorfor det også er deres ansvar at opretholde livet hos deres landsmænd [Barfod et al., 1977b, s. 28, 60].

En sidste interessant artikel fra Information er fra den 16. april 1945, hvor de har samlet en række udtalelser om de tyske flygtninge fra tilfældige folk. De blev alle stillet følgende spørgsmål: *Har De medlidenhed med de tyske Flygtninge?* [Barfod et al., 1977b, s. 149]. Artiklen fremlægger svar fra en præst, en læge, et bybud, en ekspeditrice, en landmand, en skoledreng, en lærer, en husmoder, en arbejder og en tysk emigrant. Artiklen introducerer først således:

»Den tyske Medlidenhedskampagne for Flygtninge bider ikke paa Danskeren. Han vender dem Ryggen, naar han ser dem, og tænker paa Tyskernes Behandling af de danske Politifolk og andre gode Danskere, der lever under usle Kaar i de tyske Koncentrationslejre. Medlidenhed har hidtil været et ukendt Begreb i Tyskland og for øvrigt ogsaa i de besatte Lande. Men nu har Dr. Gøbbels fundet Glosen frem. "De stakkels Flygtninge, der kommer udsultede og med pjaltede Børn til, et fremmed Land. Hjælp dem dog!"« [Barfod et al., 1977b, s. 148].

Derefter er de forskellige personers svar opremset, hvilke alle er negative i deres holdning og har ingen medlidenhed for flygtningene. Selv den tyske emigrant har ikke medlidenhed med sine landsmænd, for da han ikke sympatiserede med det nazistiske regime fik han og sin familie ingen medlidenhed, hvorfor de blev tvunget til at forlade Tyskland. Præsten udtrykker dog ikke direkte om han har medlidenhed med flygtningene eller ej, men han svarer at: »Vær god mod din Næste, staar der i Bibelen. Hvis Tyskerne havde tænkt paa det, vilde meget have set anderledes ud i Dag ogsaa med Hensyn til Flygtningene« [Barfod et al., 1977b, s. 149]. Præstens svar indikerer at han ikke har nogen særlig medlidenhed med tyskerne på grund af deres gerninger som ikke har været næstekærlige eller kristelige.

3.2.2 De Frie Danske

De Frie Danske var et illegalt blad, som blev udgivet i København i perioden 1941-45. De Frie Danske blev opstartet af modstandsgruppen Vædderen, hvilken blev dannet i 1940. Bladet udkom hver måned helt frem til befrielsen, hvor oplaget var omkring 20.000. [Olesen, 2010]

Bladet var i dets grundprincip mere positivt stemt over for det danske politiske system end andre illegale blade. Man kunne godt kritisere konkrete regeringsbeslutninger, men forholdt sig tilbageholdende med mere basal kritik af samarbejdspolitikken [Olesen, 2010].

Til denne analyse er der udvalgt artikler fra nr. 5, 4. årg. som blev udgivet 25-03-1945 og nr. 6, 4. årg. som blev udgivet 15-04-1945, hvor der er skrevet et par artikler om de tyske flygtninge i Danmark.

De Frie Danske har i blad nr. 5, 4. årg. trykt en artikel med titlen *Medlidenhed med tyskerne er landsforræderi*. Heri skriver bladet hvordan Tyskland har indledt en medlidenhedskampagne, hvor Goebbels er en af figurerne i spidsen for denne propaganda [De Frie Danske, 1945a, s. 7]. Hensigten med denne medlidenhedskampagne er ifølge bladet selv, at:

»Vi skal overlives til at føle for Nazisternes Kvinder og Børn og derigennem gøres svagere i vort Had og vor Foragt for den tyranniserende Klike« [De Frie Danske, 1945a, s. 7].

Ifølge De Frie Danske er årsagen til at tyskerne har indledt denne kampagne, at nazisterne har fået brug for den danske medlidenhed for at skaffe hjælp til de tyske flygtninge. Synet af de tyske flygtninge skal appellere til det danske fælleshjerte for børn og svage og de henviser til hvordan danskere efter Første Verdenskrig udviste medlidenhed for Wienerbørnene, som de tog ind i deres hjem [De Frie Danske, 1945a, s. 7]. Men danskerne har dog under besættelsen erfaret at Wienerbørnene vendte tilbage som spioner, sporvognslyttere og angivere, hvorfor denne episode ikke skal gentage sig med de tyske flygtningene. Flygtningene beskrives som lusede, lasede, sulte og syge, hvem for de danske hjerter under normale omstændigheder ville bløde [De Frie Danske, 1945a, s. 7]. De anerkender at børn er børn, selvom de er fjenden, men under disse omstændigheder og med wienerbørnene taget i betragtning vil det være landsforræderi at fatte medlidenhed med flygtningene [De Frie Danske, 1945a].

»Hr. Hitler regner med vor Medlidenhed. Den Hjælp han venter, at vi skal yde Flygtningene, er en Hjælp til ham, en forlængelse af Krigen« [De Frie Danske, 1945a, s. 7].

De Frie Danske mener at hvis man får medlidenhed vil det føre til at danskere hjælper flygtningene, hvilket i sidste ende vil medføre en forlængelse af krigen, hvorfor det er unationalt at fatte medlidenhed med tyskerne. Men bladet mener at det er let for danskerne, at udvise modstandskraft, da flygtningene opfører sig forfærdeligt. De Frie Danske beskriver de kvindelige flygtninge som arrogante, uforskammede og nedladende kvindemennesker, og børnene opfører sig som små Hitler'ere ved at vise deres foragt [De Frie Danske, 1945a, s. 7]. På trods af dette kritiseres danskerne for at mangle humanitet, men ifølge bladet har danskerne lært at skelne mellem mennesker og tyskere [De Frie Danske, 1945a, s. 7]. De Frie Danske indikerer i denne artikel at tyskere ikke er mennesker eller ejer en følelse af humanitet. De har ikke protesteret mod eller haft medlidenhed med danske borgere, som er blevet forhørt ved at blive tæsket eller når danske politifolk er døde i de tyske koncentrationslejre.

De Frie Danske har i blad nr. 6, 4. årg. trykt tre artikler med titlerne: *De tyske flygtninge bruger 4 1/2 mill. kroner om dagen - Og det er vore penge!*, *Tankeløs Medlidenhed* og *Det er ogsaa landsforræderi*. Alle artiklerne handler om forskellige aspekter af de tyske flygtninges tilstedeværelse i Danmark.

Den første artikel handler om hvordan flygtningene udplyndrer Danmark ved, at tage fødevarer, klæder, sko og andre fornødenheder som på daværende tidspunkt findes i sparsomme mængder. Det udtrykkes i artiklen at de tyske flygtninge endda køber ting de slet ikke har behov for, og hvis købmændene ikke vil sælge bliver de truet til det. Flygtningenes indkøb påvirker det danske samfund og borgerne mærker allerede hvordan vareknapheden vokser, særligt i de områder hvor der opholder sig mange flygtninge [De Frie Danske, 1945b, s. 7]. De Frie Danske mener at tyskerne ikke blot tager alt fra danskerne, men at de stjæler det - pengene de køber for kommer fra Nationalbanken [De Frie Danske, 1945b, s. 7]. Derfor kan de ikke forvente at få medlidenhed fra den danske befolkning.

På næste side er der skrevet en artikel med titlen *Tankeløs Medlidenhed*, som omhandler en episode af medlidenhed for de tyske flygtninge. Hos nogle stationsmedarbejdere havde synet af forsultne kvinder og børn fået personalet til at glemme at dette tog ikke var et almindeligt tog, men et tog fyldt med fjender, som i modstrid med folkeretten var kommet til Danmark [De Frie Danske, 1945b, s. 8]. Bladet opfordrer til ikke at være blødsøden og have medlidenhed med landets fjender og deres påhæng. De Frie Danske skriver at Tyskland har omskrevet alle de menneskelige barmhjertighedslove, som ellers før i tiden blev betragtet som fundamentale i ethvert kultursamfund. Nazismen har selv udryddet begreberne barmhjertighed, medlidenhed og retfærdighed. Disse er i stedet blevet erstattet med gengældelse, had og terror.[De Frie Danske, 1945b, s. 8] Bladet sørger dog for at understrege at man ikke frivilligt behøver at hjælpe disse flygtninge, særligt ikke hvis man har et hjerte der banker for Danmark. Herefter minder bladet om hvordan man efter Første Verdenskrig tog de såkaldte wienerbørn til sig, men som kom tilbage som gestapo-agenter [De Frie Danske, 1945b, s. 8]. Ifølge De Frie Danske er det eneste vi skal give de tyske flygtninge foragt og had.

En lille kort artikel om danskernes opførsel over for de tyske flygtningen vil også analyseres. Titlen på artiklen er *Det er ogsaa landsforræderi* som fokuserer på hvordan danskernes helst skal opføre sig over for de tyske flygtninge. Artiklen tilkendegiver først hvilken holdning man har til flygtninge, hvilke beskrives som lusede, lurvede og frække. Bladet beskriver hvordan nogle danskere af medlidenhed kan opføre sig modbydelig udansk ved at hjælpe disse "stakkels"flygtninge [De Frie Danske, 1945b, s. 8]. Hos De Frie Danske vækker det harme, at nogle danskere udviser imødekommenhed eller medlidenhed over for landets fjender, hvorfor

disse danskere burde betragtes som landsforrædere [De Frie Danske, 1945*b*, s. 8].

3.2.3 Frit Danmark

I foråret 1942 blev den illegale organisation Frit Danmark dannet, som samtidig begyndte at udgive et landsdækkende illegal blad af samme navn. Dette blad havde til formål at kritisere samarbejdspolitikken gennem argumenterende og analyserende artikler om krigens og besættelsens basale spørgsmål [Olesen, 2011]. Bladet opfordrede også til modstand mod besættelsesmagten, men var indtil foråret 1943 forsigtig med direkte at opfordre til sabotage [Olesen, 2011]. Tonen i Frit Danmark var anderledes end den øvrige illegale presse, som var mere højtråbende og grove i deres holdninger, også angående de tyske flygtninge i landet [Olesen, 2011]. Derudover må det også have præget bladet og dets indhold, at selve modstandsorganisation Frit Danmark var under markant kommunistisk indflydelse til trods for at organisationen samlede dets medlemmer gennem et bredt politisk spektrum [Olesen, 2011]. Bladet var henvendt til det kræsne publikum, hvilket var det fremskridtsvenlige borgerskab, middelstanden og kulturradikale på venstrefløj [Olesen, 2011].

Der er udvalgt en enkelt artikel fra Frit Danmark nr. 1, 4. årg., hvilken er udgivet 06-04-1945. Denne artikel har titlen *Parasitterne* og omhandler de tyske flygtninge i landet samt hvordan det hjælper modstandsbevægelsen at almindelige danske borgere ikke fatter medlidenhed eller hjælper flygtningene.

Ligesom bladet De Frie Danske lægger denne artikel i Frit Danmark også vægt på at danskerne er et humant og barmhjertigt folkfærd. Dette gøres ved at fortælle historien om wienerbørnene og hvordan vi efter 1933 har huset antinazistiske tyske emigranter og tyske jøder, som blev fordrevet fra deres hjemland [Frit Danmark, 1945, s. 5]. Efter at danskernes godhed er sat på plads, beskriver artiklen hvordan Tyskland har lært os ikke at være naive og godhjertede længere, ikke når det gælder tyskere [Frit Danmark, 1945, s. 6].

»De har lært os ikke at spilde vor nedarvede humane Indstilling og vor Barmhjertighed paa et Folk, som ikke fortjener Barmhjertighed [...] Vi husker Tyskernes Udryddelse af jøderne [...] vi husker Barnemordene, Gaskamre i Maidenek[...] Nu skal vi have Medlidenhed med det tyske Folk, for de er jo "uskyldige", de "kan ikke gøre for" Tysklands Skændselsgerninger, det er jo bare en lille Klike Nazister, der har ansvaret for dem [...] Hele det tyske Folk er medskyldig i de Forbrydelser, som er begaaet i hele det tyske Folks Navn, for de protesterede jo ikke« [Frit Danmark, 1945, s. 6].

Frit Danmark anerkender Danmark som et barmhjertigt og humant folk, hvor Tyskland og hele dets befolkning repræsenterer det modsatte. Ifølge bladet er de

civile flygtningene i Danmark ikke uskyldige eller anderledes end den gruppe af nazister, som har udført de ovennævnte gerninger i det tyske folks navn. Alle tyskere skæres over en kam, idet at ingen tyskere gjorde nogen modstand mod nazisterne. Der var heller ingen protester da tyskerne begyndte at deportere og fængsle danske borgere. [Frit Danmark, 1945, s. 6]

Artiklen sluttes af med en udtalelse om, at enhver form for hjælp, som frivilligt ydes de tyske flygtninge i Danmark, vil betyde en direkte hjælp til forlængelse af krigen. Dette standpunkt argumenteres for ved at hjælp til tyske flygtninge er lig med hjælp til det tyske krigsmaskineri, som derved ikke skal bruge sine ressourcer på flygtningene. Hjælp til de flygtningene og sårede soldater skal kun forekomme hvis det er under tvang, men aldrig frivilligt. Det er også af denne årsag at Frihedsrådet har meldt ud at heller ikke lægeautoriteter skal hjælpe flygtningene, medmindre det vil true den danske befolkning [Frit Danmark, 1945, s. 6].

3.2.4 Sammenfatning af den illegale presse

I dette afsnit vil der laves en samlet sammenfatning af alle de inkluderede artikler fra den illegale presse.

Overordnet kan det konkluderes at alle de tre blade qua deres oprindelse i modstandsbevægelsen, har en iøjnefaldende nationalistisk holdning til de tyske flygtningen i Danmark og derfor også en klar holdning til hvordan man som dansker skal opføre sig i forbindelse med alt der har forbindelse til Tyskland.

Artiklerne danner generelt et billede af de tyske flygtninge som en del af fjenden, de skal ikke anses for humanitære flygtninge der har brug for hjælp. Flygtningene bliver i høj grad portrætteret som en del af tysk propaganda - en medlidenhedskampagne, hvilken har til formål at få danskerne til frivilligt at hjælpe flygtninge, hvilket vil frigøre personel til den tyske krigsmaskine og derfor forlænge krigen. Det bliver fremført som et led i modstandens kampen at nægte frivillig hjælp til flygtningene. Af disse årsager beskriver bladene det som landsforræderi for danskere at være blødsødne og fatte medlidenhed med de tyske flygtninge, mens der fortsat bliver deporteret og myrdet gode danske borgere.

Derudover sætter bladene fokus på flygtningene som en økonomisk byrde, der modtager danske penge til at købe ind for, hvilket forværrer knapheden på levnedsmidler. Pengene modtager de fra Nationalbanken på tysk opfordring. Derudover har værnemagten beslaglagt et stort antal bygninger for at indlogere flygtninge, hvilket både er skoler og fabrikshaller. Børnene får derved forstyrret deres skolegang og beslaglæggelse af fabrikshaller påvirker det danske erhvervsliv. Tendensen i den illegale presse er en negativ holdning til de tyske flygtninge, som alle opfører sig usømmeligt og nyder godt af den påtvungne danske gæstfrihed.

På baggrund af den samlede opfattelse i de tre blade fremgår det som en national handling, at frarøve flygtningene deres status som humanitære flygtninge, da de kun skal anses som fjenden. Af denne årsag kan man undre sig over om de helt

har kasseret landets stolte demokratiske værdier i forhold til at anse de tyske civile flygtninge som mennesker i stedet for eksempelvis parasitter. Bladenes anskuelse i forhold til flygtningene antyder ikke en udbredt bekymring for de demokratiske værdier, hvor særligt medmenneskelighed virker til at være kastet bort og glemt. Derudover kan man undre sig over, at der ikke forekommer nogen refleksion i bladene over hvorfor disse personer har været nødt til at flygte. Fra blandt andet Gammelgaard [2005] og Nielsen [2013] bliver det oplyst at årsagen er den russiske vinteroffensiv, der fra starten af 1945 er i kraftig fremrykning ved Østtyskland. De tyske civile flygtninge frygtede Den Røde Hærs hævn, hvorfor mange valgte at flygte. Dette er dog ikke noget den illegale presse vælger at beskæftige sig med i deres artikler til den danske befolkning.

3.3 Information efter befrielsen

I dette afsnit vil jeg analysere artiklen *Lad dem se Film og høre Foredrag*, som er udgivet omkring en måned efter befrielsen. Er det muligt at spore en ændring i folkestemningen mod tyskerne i forhold til om kilden er udgivet før eller efter befrielsen. I dette projekt indgår allerede flere artikler af Information under besættelsen, hvorfor denne artikel er en god mulighed for at se om der sker en holdningsændring efter befrielsen. I denne artikel argumenterer forfatteren for en "aandelig forsorg" for de tyske flygtninge, hvilket betyder at de skulle høre om nazisternes grusomhed i koncentrationslejrene og høre foredrag om demokrati [Information, 1945]. Først præsenteres der dog hvordan forfatteren ser på selve flygtningesituationen:

»Vi maa ikke klage over den Byrde, der her er lagt paa os [...] Vi klager heller ikke. Men vi klager over, at man behandler dem forkert, lader forklædte Varulve dirigere dem og tillader dem at ødelægge danske Bygninger, som man bagefter lader Danskerne rense [...] Ingen vil beskyldte os for Blødsødenhed i Spørgsmaalet om Tyskeres Behandling. Stod det til os, var de for længst sat til at fjerne de Befæstningsanlæg, den danske Stat maatte ønske fjernet, og vi garanterer for, at vi kender Folk, som kunde lede Flygtningelejrene, saa ikke et stykke Papir laa paa Gulvet« [Information, 1945].

Det virker til at danskerne, omend kun midlertidigt, har accepteret flygtningenes tilstedeværelse i landet her kort efter kapitulationen, hvor man stadig har troet på en hurtig hjemsendelse. Selvom det er en byrde for landet, har man accepteret det, men der er dog utilfredshed med måden hvorpå behandlingen foregår. Flygtningene er på daværende tidspunkt ikke blevet interneret i lejre, hvorfor de befinder sig i forskellige bygninger såsom skoler og forsamlingshuse. Disse bygninger bliver slidt af flygtningene, hvorefter det er danskernes opgave at rense dem,

ikke de tyskere der har lavet rodet. Derudover er der en utilfredshed med at der er "forklædte varulve"iblandt flygtningene og som påvirker sindene. Med forklædte varulve menes der de nazister og krigsforbrydere som forsøgte at skjule sig blandt flygtningene for at undgå repressalier [Information, 1945]. Ydermere kan man i citatet fornemme at Information er af den holdning at flygtningene ikke behandles med tilstrækkelig disciplin [Information, 1945]. Flygtningeforsorgen må efter deres holdning gerne indtage en mere barsk karakter.

Ifølge Information er det også Danmark ansvar så længe flygtninge er i landet, at påtage flygtningenes åndelige forsorg. Vi kan med fordel følge englændernes eksempel, hvor tyskerne bliver vist film om de grusomheder de har taget del i. [Information, 1945] Men danskernes forpligtelser stopper ikke her:

»Vore Forpligtelser overfor de ubudne Gæster strækker sig videre. Som Demokratiet Forkæmpere har vi en uafviselig Pligt til at tale dets Sag, hvor vi kan. Tyskland bliver aldrig demokratisk i Ordets egentlige Betydning, fordi Tyskere kun ønsker at lystre, men et demokratisk Tyskland er under alle Omstændigheder bedre end et kejserdømme, et fjerde Rige eller hvad man nu kan drømme om i tyske Kredse« [Information, 1945].

Det er også danskernes ansvar at lære de tyske flygtninge om demokratiet og dets værdier. Men forfatteren i denne artikel er dog ikke af den holdning at det vil lykkedes Tyskland at blive demokratisk, men man er nødt til at forsøge [Information, 1945]. Man er derfor nødt til at rense ud i de tyske lejre rundt omkring for at fjerne de nazistiske elementer som forgifter sindene hos de øvrige flygtninge [Information, 1945]. Sproget i dette citat indikere, som i forrige artikler fra Information, at tyskerne er et fremmedelement i landet, som ikke er ønsket. Artiklen sluttes af med en bemærkning om, at på baggrund af denne åndelig forsorg, kan man passende skære ned på flygtningenes materielle forsorg:

»Til Gengæld for den aandelige Føde kan man saa passende spare lidt paa den materielle. Følg Eksemplet fra Norge! De Allierede har her fastsat Tyskernes Rationer efter tysk Mønster. De faar det samme, som de norske Fanger fik i Koncentrationslejrene« [Information, 1945].

Artiklens forfatter mener at flygtningene behandles for godt, og at man burde følge Norges eksempel hvor flygtningene ikke får mere end hvad norske fanger fik i koncentrationslejrene. Danskerne burde behandle de tyske flygtninge som tyskerne selv behandlede de danske internerede fanger. Dette går dog ikke i tråd med hvad forfatteren selv skriver om, at vi danskere skal lære tyskerne om demokratiet, hvor medmenneskelighed er en af de centrale værdier.

Når man sammenligner denne artikel fra Information med de artikler som er

skrevet før befrielsen, bemærker man et skift i sproget. Holdningen til tyskerne er stadig negativ, men sproget man bruger til at beskrive dem er blevet mildere.

3.4 Debatten om lægehjælp til flygtninge

Som beskrevet i forskningsoversigten om [Schultheiss, 2010] begyndte den danske administration og de tyske myndigheder en række forhandlinger om lægehjælp til tyske flygtninge. Den store flygtningestrøm beskæftigede i besættelsens sidste måneder mange tusind mand hos Værnemagten med mange praktiske opgaver i forbindelse med flygtningenes ankomst [Gammelgaard, 2005, s. 60]. Disse opgaver omfattede bl.a. transport, bevogtning, indkvartering og forplejning. Denne beskæftigelse af Værnemagten blev fra modstandsbevægelsens side, set som en positiv gevinst, da dette personel dermed ikke kunne kæmpe på fronten. [Gammelgaard, 2005, s. 60]. Fra midten af marts havde den tyske besættelsesmagt mere end svært ved at håndtere opgaven, og situationen begyndte at antage katastrofelignende form [Gammelgaard, 2005, s. 60-61]. Især utilstrækkelig lægehjælp til flygtningene var et eskalerende problem, hvilket i stor grad skyldes at de sårede soldater kom i første række på de tyske lazaretter [Gammelgaard, 2005, s. 62]. Fra tysk side forsøgte man derfor at forhandle en aftale på plads om dansk lægehjælp til flygtningene. Under disse forhandlinger befandt de danske læger sig i et etisk svært dilemma: Skulle man give lægehjælp til flygtninge, hvilket blev betragtet som hjælp til besættelsesmagten, eller skulle man afvise at give behandling, hvilket kunne føre til unødvendig sygdom og i værste tilfælde dødsfald blandt flygtningene? [Jensen, 2020].

Jeg har udvalgt to kilder til at give et indblik i dansk holdningstagen i denne debat, hvilke vil fremgå nedenfor og herefter sammenfattes.

3.4.1 Frihedsrådets opråb angående hjælp til tyske flygtninge

Danmarks Frihedsråd blev dannet i september 1943 for at koordinere de forskellige modstandsaktiviteter, men også for at sikre at modstandsbevægelsen talte med én stemme over for befolkningen [Frihedsrådet, 1945]. Frihedsrådet udsendte den 21. marts 1945 et opråb angående lægehjælp til flygtningene, hvori Frihedsrådet opfordrede til, at danske læger og sygeplejersker ikke skulle give behandling til flygtningene. Frihedsrådet starter med at understrege at der fra tysk side er sket et svigt fordi at flygtningene ikke modtager tilstrækkelig lægehjælp, hvilket har ledt til at der er sket indlæggelser på danske sygehuse. Danske læger og sygeplejersker har på trods af tyskernes behandling af danske statsborgere, behandlet disse flygtninge som har været indlagt. [Frihedsrådet, 1945] Det danske lægepersonel har nødtvunget behandlet syge mennesker, enten tyskere, allierede eller danske sabotører, men Frihedsrådet understreger at det ikke er en opgave for dansk sund-

hedspersonale at give flygtningene lægehjælp [Frihedsrådet, 1945]. Danmark kan ikke etablere en sanitetstjeneste for tyskerne, af den årsag at det vil lette deres krigsførelse. Forsorgen for flygtningene er alene tyskernes opgave [Frihedsrådet, 1945].

Frihedsrådet oplyser at der fra tysk side har blevet fremsat forslag om at internerede danske gendarmere, betjente og andre statsborgere kan opnå bedre behandling i koncentrationslejre, men kun under den forudsætning at der ydes en omfattende lægehjælp til de tyske flygtninge. Men Frihedsrådet fastslår at der ikke vil forhandles herom, da det ikke er tilstrækkeligt for at forvente denne modydelse fra dansk side [Frihedsrådet, 1945].

3.4.2 Indenrigsministeriets cirkulære om sygebehandling af tyske flygtninge

Indenrigsministeriet udsendte den 28. marts 1945 en cirkulæreskrivelse om hvordan landet forholdt sig til spørgsmålet om lægehjælp til tyske flygtninge. I dette cirkulære tydeliggjorde Indenrigsministeriet at sundhedspersonalet på de danske sygehuse skulle nægte at behandle tyske flygtninge, medmindre særlige forhold var til stede [Indenrigsministeriet, 1945].

Først bliver det bekendtgjort i cirkulæret at spørgsmålet om indlæggelse af tyske flygtninge på danske sygehuse er blevet drøftet mellem Sundhedsstyrelsen og Den Danske Lægeforening, hvor man er nået frem til følgende beslutning:

»Eventuelle Patienter blandt de tyske Flygtninge bør afvises fra de danske Sygehuse, medmindre særlige Forhold, navnlig Sygdommens Karakter, maatte gøre det nødvendigt, at de paagældende behandles paa dansk Sygehus« [Indenrigsministeriet, 1945].

Sproget i dette cirkulære er bemærkelsesværdigt. Gammelgaard [2005] ser frasen "eventuelle patienter" som en eufemisme, hvor Indenrigsministeriet bevidst har forskønnet situationen [Gammelgaard, 2005, s. 55]. Indenrigsministeriet var tydeligt bekendt med flygtningenes dårlige sundhedstilstand [Gammelgaard, 2005, s. 55]. Dog rummede cirkulæret en lille åbning: Ved livsfare og "særlige forhold" kunne der ydes nødhjælp til flygtninge. De særlige forhold var gældende ved epidemi-ske sygdomme som tyfus og dysenteri, hvilken kunne blive til fare for den danske befolkning [Indenrigsministeriet, 1945].

Hvordan dette cirkulære blev modtaget på sygehusene er dog svært at sige noget konkret om. Den oppiskede folkestemning, hvilken blandt andet kom til udtryk i den illegale presse taler for, at lægerne valgte at forholde sig passive. Dette skyldes formodentlig at der blandt befolkningen var en udbredt konsensus om at hjælp til flygtningene i høj grad var udansk opførsel [Jensen, 2020].

3.4.3 Sammenfatning af debatten om lægehjælp til flygtninge

Danmark blev på trods af protester gjort til evakueringssted for tyske flygtninge. Fra Indenrigsministeriets og Frihedsrådets side stod det dog klart, at for sorgen for flygtningene udelukkende måtte være de tyske myndigheders ansvar. Danmark ønskede ikke at bidrage med den meget tiltrængte lægehjælp på trods af løfter om bedre behandling af internerede danskere. [Indenrigsministeriet, 1945; Frihedsrådet, 1945]

Den indstilling som præsenteres i cirkulæret om ikke at hjælpe tyskerne er i grove træk en gentagelse af Frihedsrådets opråb, men den er mere detaljerig samt der indgår en vejledning til lægerne for at vurdere hvornår særlige forhold gælder [Indenrigsministeriet, 1945].

Baseret på de to ovenstående kilder er det dog klart at man fra dansk side fralagde sig al ansvar for de tyske flygtninge, også lægelig ansvar. Løfter om bedre behandling for de internerede danskere var ikke nok til at man fra dansk side ønskede at lette den tyske krigsmaskine gennem lægehjælp til flygtningene. Tidens stærke antityskhed har medvirket til, at danske læger holdt sig fra at give lægehjælp til syge flygtninge. Dette på trods af deres etiske lægeløfte om at anvende deres medicinske evner til at hjælpe deres medmennesker.

3.5 Poul Henningsen i debatten om tyske flygtninge

Poul Henningsen blev kendt som PH og særligt hans design af lamper gjorde ham verdensberømt. Han var både arkitekt, forfatter og kulturradikal samfundsdebattør [Hertel, 2012a] Aviser og dagblade blev til talerøret, hvor PH kunne udtrykke sine holdninger, hvilke har været mange. Han har gennem sin levetid blandet sig i mange forskellige debatter og udtrykt sin klare holdning hertil. I efterkrigstiden skrev PH en række af kronikker i Politiken, hvor han således udtrykte sine holdninger om flygtningedebatten.

I foråret 1946 angreb PH den danske forsyn af tyske flygtninge, hvilket for ham handlede om demokratiets pligt til humanitet og gennemsigtighed frem for selve behandlingen [Hertel, 2012a, s. 269]. Han repræsenterer derved det ideologiske spor i debatten om de tyske flygtninge i Danmark. I biografien om PH, som er skrevet af Hans Hertel, er der også et eksempel fra dagbladet Social-Demokraten fra den 14-10-1945, hvor PH udtrykker at tiderne har ændret sig. Danmark og danskerne gjorde moralsk ret i at da vi i de sidste måneder af besættelsen modtog flygtningene så var det uden skyggen af medlidenhed, men nu har situationen ændret sig [Hertel, 2012a, s. 271]. Før var det forræderisk at indtage en humanistisk indstilling over for fjenden, men nu er det danskerne som sætter betingelserne for hvordan tyskerne skal behandles. Derfor må vi for vores egen skyld gøre det medmenneskeligt. [Hertel, 2012a, s. 271]. PH forsøger altså at appellere til demo-

kratiets værdi om medmenneskelighed således at flygtningene, mens de opholder sig i landet, skal modtage en human behandling.

Fra en kvindelig medarbejder i flygtningeadministrationen fik PH insideinformation om forholdene i Kløvermarks-lejren, hvilken han brugte til at angribe Kjær-bøl og flygtningeadministrationen i en række kronikker og artikler [Hertel, 2012a, s. 272]. Nedenunder vil nogle af disse analyseres, idet de alle bidrager til at give et indblik i flygtningedebatten set fra samtidens perspektiv.

Den første kronik er fra den 26-02-1946 og har titlen *Et folks medansvar*. I denne kronik forsøger PH at forklare det tyske folks medansvar for koncentrationslejrene. For at kunne belyse dette definerer han forskellige grader af passivitet, hvorfor PH opdeler det tyske folk i tre grupper. Den første gruppe er antinazisterne, som fra starten har forsøgt at bekæmpe nazismen. PH sammenligner denne gruppe med modstandsbevægelsen i Danmark og disse antal er svær at fastslå. [Henningsen, 1946a, s. 9] Dernæst er der den ledende gruppe af nazister, hvilken havde stor tilslutning. Denne gruppe af aktive nazister som findes blandt det tyske folk bærer tydeligt et medansvar for nazismens forbrydelser [Henningsen, 1946a, s. 9]. Mellem disse to grupper befinder den almene tyske befolkning sig, hvilken er ledt i den nazistisk retning. Det er særlig denne gruppe af mennesker som PH fokuserer på i sin artikel, da denne befolkningsgruppe, ifølge PH, ofte anklages for passivitet i forhold til koncentrationslejrene. På baggrund af dette drager PH parallel til de tyske flygtningelejre i Danmark.

»Naar vi derfor anklager det tyske folk for at ha lukket øjnene, kan anklagen med samme ret vendes mod os selv« [Henningsen, 1946a, s. 9].

Han antyder dermed at danskerne er i gang med at gentage tyskernes fejltagelse, hvilket også kommer til udtryk i det følgende citat:

»Her skal kun med forsigtighed og alle forbehold drages en enkelt parallel i spørgsmålet om det menige folks medansvar for koncentrationslejrene. Vi har i stærkt afbleget form et lignende problem i Danmark [...] Skal vi lære af nazismens fejltagelser saa nytter det ikke at vi stirrer os blinde paa dens forbrydelser« [Henningsen, 1946a, s. 9-10].

PH anser danskerne for passive og uinteresserede i de vilkår som flygtningene lever under i flygtningelejrene, hvilke vi alle er ansvarlige for. Danmark har pådraget sig ansvaret for flygtningeforsorgen, hvorfor de som lever i et demokratisk land er forpligtet til at interessere sig for flygtningenes vilkår og udvise humanitet [Henningsen, 1946a, s. 9-10]. Under krigen blev det af mange danskere betragtet som en forbrydelse at udvise humanitet over for de tyske flygtninge, men krigen

er slut og det er ikke en demokratisk indstilling at nægte de tyske flygtninge medmenneskelighed.

»Vi har ret til at vide besked og dermed pligt. Som det nu er kan hverken de der mener tyskerne bliver behandlet for mildt eller for hårdt fralægge sig ansvaret for ingen ved noget. Ansvaret ligger ikke hos dem, der har lukket flygtningelejrene men hos os som ikke har ønsket besked. Jo mindre vi ved som vi burde vide, des større medansvar paatar vi os. Vi har grund til at lære af historien - ikke så meget for at finde undskyldninger for det tyske folks handlinger. Meget mere for at undgaa at gøre noget lignende« [Henningesen, 1946a, s. 10].

Den danske befolkning er nødt til at påtage sig landets demokratiske værdier og kræve gennemsigtighed i forhold til at få oplyst hvilke forhold flygtningene lever under samt at finde deres medmenneskelighed. To demokratiske værdier som PH kæmper for i denne flygtningedebat.

Allerede dagen efter udgivelsen af den første kronik, udgiver Politiken igen en kronik skrevet af PH med titlen *Hvad man ikke véd*. Den 27-02-1946, skriver PH en kronik som gennemgår en række af oplysninger om den største københavnske flygtningelejr - Kløvermarken. Temaet er det samme som den forrige kronik og PH beskriver de demokratiske rettigheder som pligter. Derudover skriver han at når man lever under folkestyre, som er tilfældet i Danmark, står vi alle til fælles ansvar for de handlinger vi ikke protesterer imod, hvorfor vi alle er ansvarlige for den forsorg de tyske flygtninge modtager i landet. [Henningesen, 1946b, s. 8] Han mener at kritik og sund mistillid til autoriteterne er en del af vores demokratiske pligter, og kun på denne måde kan vi sikre os at alt går retfærdigt til [Henningesen, 1946b, s. 8]. PH skriver at det er mod demokratiets væsen at en folkegruppe på over 200.000 mennesker lever afsondret i Danmark uden at det er muligt at belyse og kontrollere deres forhold [Henningesen, 1946b, s. 8]. Han anser den manglende interesse fra offentligheden samt befolkningen som et problem, da det danske folk som en samlet befolkningsgruppe står med ansvaret for flygtningeforsorgen. Af denne grund burde danskerne interessere sig for hvad der sker inde bag flygtningelejrenes indhegning. Indtil nu har pressen, ifølge PH, hovedsageligt interesseret sig for frigivelsen af skolerne, dog uden at fremføre krav om at der skulle være ordnede og forsvarlige forhold for flygtningene et andet sted. [Henningesen, 1946b, s. 8]

Derefter beskriver PH hvordan forholdene ser ud for flygtningene der bor i Kløvermarkslejren, hvilke han har fået oplyst fra flere forskellige fortrolige kilder. Her beskriver han uhygiejniske forhold, vandproblemer, knaphed på beklædning, opvarmning og andre kritisable vilkår for flygtningene [Henningesen, 1946b, s. 8-9].

Han påpeger dog at der omkring sundhedstilstanden, epidemiske sygdomme

og dødeligheden er uenighed om hvordan tingene ser ud fra de forskellige kilder, hvorfor det er svært at klarlægge hvordan forholdene faktisk ser ud [Henningsen, 1946b, s. 8-9]. Disse flygtninge vil forhåbentlig en dag vende hjem til Tyskland, og her påpeger PH at det de lærer om demokrati og demokratiske værdier ud fra hvordan danskerne har behandlet dem, vil de fastholde resten af livet. Derfor er det vigtigt at lære dem medmenneskelighed frem for umenneskelighed [Henningsen, 1946b, s. 9]. Men på trods af dette skriver PH følgende:

»Jeg anser det ikke for hovedsagen hvordan disse flygtninge behandles. For mig er hovedsagen at vi ikke ved noget om det og ikke nærer synderligt stærke ønsker om at vide det« [Henningsen, 1946b, s. 9].

Han forsøger ikke med denne kronik direkte at forbedre forholdene for flygtninge, men af demokratiske årsager som nævnt tidligere. På baggrund af denne kronik om forholdene i Kløvermarkslejren deltog Johs. Kjærbøl i et interview om de anklager PH fremsatte [Henningsen, 1946c].

Dernæst har PH i en artikel gennemgået de oplysninger og synspunkter, der af Kjærbøl blev fremsat i interviewet. Den nævnte artikel *Demokrati og Flygtninge* er fra den 03-03-1946. PH lægger ud med at understrege, at Kjærbøl tydeligvis har misforstået hensigten med kronikken om Kløvermarkslejren, eftersom kritikken ikke gik på selve behandlingen af flygtningene, men på at offentligheden ikke ved noget om flygtningeforsorgen [Henningsen, 1946c]. Journalister har ikke adgang til lejren med det formål at oplyse befolkningen, hvilket ifølge PH er uforsvarligt i et demokratisk land. Dertil hjælper det ikke på sagen, at de som er tilknyttet lejren kommer med modstridende oplysninger [Henningsen, 1946c]. Det understreges i artiklen at der er behov for, at få klarlagt hvordan tingene egentlig forholder sig i lejren, hvorfor pressen må få adgang til lejren. PH mener ikke at informationer om forholdene skal komme fra flygtningeadministrationen, men en udefrakommende part som eksempelvis pressen, da det vil sikre en højere grad af gennemsigtighed [Henningsen, 1946c]. Igen har PH valgt at sætte fokus på demokratiske værdier, som i de forrige kronikker.

Motivationen for at skrive kronikken om Kløvermarkslejren kommer ikke på baggrund af en interesse for hvilke menneskelige pligter vi har over for de tyske flygtninge, hvorfor det er vigtig for PH at understrege at han ikke ønsker at starte endnu en medlidenhedskampagne [Henningsen, 1946c]. Det er derimod sagens kerne, hvilke pligter vi har over for os selv som et demokratisk folkefærd. Dertil skriver PH at hvis det gavner folkestyret, at vi behandler disse mennesker hårdt, så skal det gøres. Det skal dog foregå i fuld offentlighed og med ret til diskussion og kritik heraf [Henningsen, 1946c]. PH påtaler hvordan Kjærbøls har som hovedsynspunkt, at der er dele af den danske befolkning, som lever under så trænge kår at det er vores pligt at sørge for at flygtningene ikke lever under bedre kår end dis-

se danskere [Henningsen, 1946c]. Dette kan for mange lyde logisk og demokratisk, men dette sætter PH spørgsmålstegn ved. PH mener i stedet at hvis der i Damark findes mennesker som har det værre end flygtningene så er det her der skal gøres en indsats. Disse mennesker er blevet svigtet socialt og har brug for hjælp. Det er bedre at på privat initiativ at indsamle klæder og andre nyttige ting til dårligt stillede danskere end til flygtninge [Henningsen, 1946c]. Men dette problem vedrører ikke Kjærbøl, som kun er ansvarlig for flygtningeforsorgen.

Den 15-03-1946 skriver PH endnu en kronik i Politiken - *Dokumentation*, hvor han kritiserer formen for pressefremvisningen af Kløvermarkslejren. Tirsdag den 05-03-1946 blev Kløvermarkslejren fremvist for 30 journalister fra hele Sjælland. Hvilket resulterede i en række beroligende beretninger om forholdene i lejren. På særligt to punkter tilslutter pressen sig Kjærbøls syn på flygtningene:

- De tyske flygtninge kan ikke forlange bedre kår på områder hvor danskerne lider afsavn.
- Skolerne skulle hurtigst muligt frigives selvom dette betød at flygtningene blev flyttet til en lejr som ikke var fuldstændig færdigbygget.

PH mener dog ikke at dette pressebesøg har mødt kravet om offentlighed [Henningsen, 1946d, s. 9]. Dette begrundes med at almindelige danskere ikke har adgang til at undersøge lejren samt forholdene, og efter pressebesøget er lejren igen blevet lukket for offentligheden, inklusiv den danske presse [Henningsen, 1946d, s. 9]. Derefter kritiserer han formen for denne pressefremvisning, idet han karakteriserer besøget som et show, hvor ledelsen kun fremviser det de ønsker og uden mulighed for kritik [Henningsen, 1946d, s. 9]. PH antyder at besøget er opstillet og dermed ikke giver et reelt indblik i forholdene som flygtningene lever under:

»Det er kun rimeligt at hr Kjærbøl har villet vise lejren fra sin smukkeste side og derfor ganske klart at journalisterne har fået et sympatisk indtryk [...] Men det er kun een side af sagen« [Henningsen, 1946d, s. 10].

PH skriver at han har modtaget en række privatbreve fra lejrledere rundt i landet, hvilke alle giver ham medhold i sin skildring af forholdene som flygtninge lever under [Henningsen, 1946d, s. 9]. Der er også breve fra folk der til dagligt arbejder i Kløvermarkslejren. Ingen har skrevet for at forsvare forsorgen. Derudover beklager de at grundet deres tavshedspligt, kan de ikke støtte ham offentligt. PH skriver at disse barske forhold er særligt hårdt for børnene at leve under. Dog er denne kronik ingen undtagelse fra de andre PH har skrevet i Politiken. Han skriver ikke for at forbedre forholdene for flygtningene eller for deres skyld, men det er i demokratiets navn han gør danskerne opmærksomme på flygtningedebatten.

»Vi skal bekæmpe aarsagen til at det danske folk reagerer i slægt med det tyske under nazismen. Jeg har derfor ikke - trods dyb medlidenhed - skrevet een linje for de tyske flygtninges skyld. Men for menneskets og i medlidenhed med demokrati« [Henningsen, 1946d, s. 10].

Denne kronik er endnu et forsøg fra PH om at gøre danskerne interesseret i flygtningedebatten, som er nødvendigt af hensyn til demokratiet. Det skal ikke gå danskerne som det tyske folk der passivt vendte blikket fra nazisternes gerninger, der kostede mange menneskeliv.

3.5.1 Sammenfatning af PH i flygtningedebatten

Kronikkerne som PH udgav i Politiken endte i et retsopgør. Ifølge den offentlige mening tabte PH denne sag på trods af at han på mange områder havde ret i sine anklager [Hertel, 2012b, s. 237]. Lylloff har beskæftiget sig med PH i flygtningedebatten, og anser sagen som en kamp mellem to personligheder frem for en retfærdig retssag om hvem der taler sandt. PH skulle ved retssagen bevise at Kjærbøl og flygtningeadministrationen var bevidst usande i deres skildringer af forholdene i lejren. Denne opgave blev for svær for PH idet at ingen fra flygtningeforsorgen ville træde frem og støtte ham [Hertel, 2012b, s. 237]. Ifølge Lylloff bidrog PH's kritik dog til at flere i samfundet turde kritisere forholdene i lejrene, hvilket efterfølgende ledte til forbedringer af forholdene fra foråret 1946 og frem. Dette skete dog gradvist over en længere periode.

Anette Warring er en anden historiker der har beskæftiget sig med PH som central aktør i flygtningedebatten. Efter udgivelsen af Lylloffs forskning i 1999 og 2005, hvor danskernes behandling af de civile flygtninge blev taget til revision, er der opstået en konsensus som forklarer hvorfor flygtningeforsorgen havde en barsk karakter [Hertel, 2012b, s. 239]. Ifølge Warring er det Lylloffs forskning der ligger til grund for en enstemmighed om, at den barske behandling af flygtninge særlig skyldtes den stærke antityske holdning i befolkningen dengang [Hertel, 2012b, s. 237]. Denne folkestemning er hidtil blevet betragtet som den afgørende forklaring på danskernes hårde behandling af flygtningene. Kritikken fra PH vedrørende behandlingen af flygtningene har i denne forbindelse en stor betydning. På trods af at PH ikke direkte skrev for at forbedre forholdene så er kritikken fra PH et centralt eksempel på, at det var muligt at reagere og tænke anderledes dengang. Uanset de historiske vilkår dengang, var det muligt at reagere på andre måder end antitysk. PH viser et alternativt valg, hvor han prøver at balancere mellem at forstå flygtningeforsorgen uden at forsvare eller anerkende den [Hertel, 2012b, s. 240].

Som nævnt når PH kritiserede vilkårene i lejrene, var det ikke for flygtningenes skyld, selvom han havde medlidenhed med dem, men det var for demokratiets og danskernes egen skyld. Ifølge PH bar den danske befolkning qua at Danmark er et demokratisk land, et større ansvar for de tyske flygtningelejre, end den tyske

befolkning havde gjort for koncentrationslejrene [Hertel, 2012b, s. 240]. Bekymringerne fra PH handler således om forholdet mellem diktatur og demokrati, ikke mellem dansk og tysk.

Under krigen blev det betragtet som rimeligt og nødvendigt at betragte tyskerne som fjenden, men efter freden var det uholdbart og ikke-demokratisk. PH lader Politiken blive sit talerør for demokratiske værdier, hvor han særligt fokuserede på medmenneskelighed og gennemsigtighed.

3.6 Flygtningeadministrationens Hvidbog 1950

Blot et år efter at de sidste flygtninge har forladt landet udkommer Flygtningeadministrationen med bogen *Flygtninge i Danmark 1945-1949*, hvilken redegør for handlingsforløbet af flygtningeforsorgen i Danmark. Dette drejer sig i høj grad om de udfordringer som kapitulationen medførte samt grundlaget for den omfattende internering af flygtningene. Derudover redegør den også for behovet for at oprette Flygtningeadministrationen.

I forordet hertil fremlægger Kjærbøl at flygtningeforsorgen »var af en sådan art og et sådant omfang, at det måtte være naturligt at kræve, at der blev givet en redegørelse for, hvorledes forsyngen blev tilrettelagt og gennemført« [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 8]. Hertil er det relevant at nævne at der ikke er angivet nogen entydig forfatter til bogen. Men det vides dog at Flygtningeadministrationen har udgivet bogen og Kjærbøl har skrevet forordet, hvorfor det er nærliggende at tro at det er ledelsen af Flygtningeadministrationen inklusiv Kjærbøl, som har forfattet Hvidbogen. Derudover kan det antages at Kjærbøl har haft en stor indflydelse på indholdet i bogen qua sin position som leder af organisationen [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 8]. I de resterende kapitler og afsnit i bogen er der foretaget en bevidst anonymisering.

Kjærbøl skriver i forordet at man har bestræbt sig på at give en objektiv beskrivelse af forholdene og arbejdet med flygtningene, men samtidig erkender han at det næppe er lykkedes fuldstændigt idet, at beretningerne er skrevet af medarbejdere i selve administrationen [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 8]. Det må antages at der derfor er en grad af bias gennem bogen, hvorfor det er vigtigt at forholde sig kritisk over for hvidbogens udlægning af flygtningeforsorgen.

Det er interessant, at den administration, som har stået med ansvaret for flygtningene, vælger at udgive en bog så kort efter, at de sidste flygtninge blev hjemsendt. Af denne grund er det relevant at rejse spørgsmålet om værket har været påvirket af en særlig interesse, formodentlig fra Flygtningeadministrationens egen side? Har der kunne være nogle fordele ved at fremhæve det positive i deres eget arbejde samt ændre eller udelade mulige negative elementer af flygtningeforsorgen. Flygtningeadministrationens egen påstand er, at de klarede opgaven godt trods de kaotiske omstændigheder i samfundet i tiden efter kapitulationen [Flygt-

ningeadministrationen, 1950, s. 7]. Det kan derved argumenteres for at udgivelsen af hvidbogen skal anses som et forsøg på at skabe en officiel national beretning om Flygtningeadministrationen og dets arbejde. Dette projekt vil anvende hvidbogen som Flygtningeadministrationens egen udlægning af flygtningeforsorgen.

Et relevant spørgsmål er, hvordan denne beretning kan bidrage til at besvare den problemformulering der er rejst i dette projekt? På baggrund af udvalgte udsnit i bogen gives et indblik i hvordan Flygtningeadministrationen, og befolkning forholdt sig til de tyske flygtningen i Danmark. Hvidbogen præsenterer ikke blot en redegørelse for selve forplejningen af flygtningene, men der findes også tilkendegivelser af hvordan man i samtiden har set på dette flygtningeproblem Danmark stod over for.

Det første citat der vil blive fremhævet omhandler behandlingen af ikke-tyske flygtninge:

»Da det på forhånd var klart, at krigsfangerne og de tvangsforflyttede personer af ikke-tysk nationalitet burde have en væsentlig bedre behandling - såvel med hensyn til forplejning som i henseende til bevægelsesfrihed - end de tyske flygtninge [...]« [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 10].

Dette citat fastlår at de danske myndigheder opfattede de ikke-tyske flygtninge anderledes end de tyske flygtninge. Det var anset som en naturlig ting at flygtninge af ikke-tysk nationalitet blev ydet en humanitær hjælp, da disse blev betragtet som repræsentanter for de allierede og skulle behandles derefter [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 8, 10]. Dette citat fortæller derfor også noget om hvordan man så på de tyske flygtninge i sammenligning med ikke-tyske. Man betragtede de tyske flygtninge som et uvelkommen element i det danske samfund og ikke omfattet af venlige følelser [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 7]. Flygtningeforsorgen skulle være nødtørftig, men forsvarlig, således at Danmark med sine humanitære og demokratiske traditioner kunne være forsorgen bekendt, både over for det selv men også over for udlandet [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 7, 11]. De tyske flygtninge blev ikke behandlet på samme måde og efter samme standard som flygtninge fra allierede nationer, men det er dog vigtigt for Danmark at også udlandet opfatter forsorgen som nødtørftig, men stadig forsvarlig. Man ønsker ikke kun indadtil, men i høj grad også udadtil at anerkendes for hvordan man håndterede den enorme byrde at varetage forsorgen for de mange flygtninge [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 7-8].

Som nævnt blev de tyske flygtninge anset som et uvelkommen fremmedelement i det danske samfund, hvilket også kommer til udtryk da flygtningeadministrationen forklarer, hvordan Udenrigsministeriet reagerede på beskeden om, at de tyske flygtninge kom til Danmark:

»Da de tyske myndigheder i februar 1945 begyndte at evakuere flygtninge fra Tyskland til Danmark, blev der af udenrigsministeriet nedlagt energiske protester over for det tyske riges befuldmægtigede i Danmark. Det fremhævedes, at en benyttelse af dansk territorium som evakueringssted for flygtninge var stridende såvel mod de fra tysk side afgivne erklæringer om formålet med Danmarks besættelse som mod gældende folkeret« [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 15].

Flygtningeadministrationen bruger Udenrigsministeriets reaktion til at slå fast, at det ikke var danskernes skyld, at de tyske flygtninge kom til landet. Ansvaret for denne anbringelse lå hos Værnemagten, og det blev anskuet som endnu et overgreb på Danmark [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 9, 15]. De danske myndigheder forsøgte efter bedste evne, i de givne rammer, at forhindre at Danmark blev evakueringssted for tyske flygtninge, men al modstand fra Udenrigsministeriet blev ignoreret af Værnemagten, hvorfor situationen var ude af danskernes kontrol. Efter kapitulationen og Værnemagtens hjemsendelse bliver ansvaret for flygtningene pålagt Danmark, hvilket betragtes som en uforholdsmæssig og urimelig byrde for den danske befolkning, der efter fem lange år er blevet befriet.

»Under forhandlingerne om de tyske flygtnings hjemsendelse har udenrigsministeriet fremhævet den uforholdsmæssige og urimelige byrde, der hvilede på den danske befolkning som følge af tilstedeværelsen af disse flygtninge, hvis antal oprindelig udgjorde 5% af befolkningen [...] Ministeriet har i denne forbindelse henvist både til de direkte udgifter ved flygtningeforsorgen, der indtil hjemsendelse påbegyndtes, svarede til ca. 40% af statens normale førkrigsbudget, og til den for Danmarks genopbygning uheldige beslaglæggelse af arbejdskraft til bevogtning af flygtninge samt af store mængder af levnedsmidler og af de efter krigen sparsomme forsyninger af brændsel, klædevarer og byggematerialer« [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 19].

Det er særligt flygtningenes store antal der betragtes som en byrde, da det medfører store økonomiske udgifter samt en beslaglæggelse af dansk arbejdskraft, som i stedet er beskæftiget med bevogtning af flygtninge. Genopbygningen af Danmark bliver derfor påvirket af flygtningenes tilstedeværelse. Levnedsmidler og forsyninger er sparsomme i efterkrigstiden, hvilket påvirkede den danske befolkning, da de mange flygtninge også skulle have dækket deres behov for en nødtørftig forsyning. Kjærboel betegner i forordet, at flygtningenes ophold i landet danner et særligt kapitel af efterkrigstidens historie, hvor stort set alle områder af samfundslivet blev påvirket heraf [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 7]. Derudover nævner han at flygtningenes ophold blev endnu en byrde sammen med den udplyndring, som havde fundet sted under besættelsen. Danmarks ressourcer var knappe, hvorfor ansvaret for flygtningeforsorgen synes urimeligt at pålægge den danske befolk-

ning [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 7]. Udover holdningen til flygtningene set fra Udenrigsministeriet og de danske myndigheder har flygtningeadministrationen også forsøgt, at repræsentere hvilke holdninger der var blandt den almene befolkning, da de tyske flygtninge var et emne som optog sindene ikke kun hos befolkning men også hos pressen.

»Selv om flygtningeadministrationen i princippet holdt på, at flygtningelejrene måtte betragtes som lukket land både for den danske befolkning i almindelighed og for pressen, omfattedes de tyske flygtninge med en betydelig interesse af dele af befolkningen [...] Som eksempler på spørgsmål, der i særlig grad optog sindene, kan nævnes lejrenes bevogtning, flygtningenes adgang til beskæftigelse på det danske arbejdsmarked og deres adgang til at korrespondere med og modtage gavepakker fra befolkningen. Gennem enkelte samlede pressebesøg og ved foredrag i radioen og på anden måde søgte flygtningeadministrationen at holde befolkningen orienteret om de vilkår, som flygtningene levede under« [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 13].

I citatet fremgår det at Flygtningeadministrationen lukkede flygtningelejrene af for omverden, og de der blev lukket ind skete under kontrollerede pressebesøg. Derudover blev befolkningen oplyst om flygtningenes forhold gennem foredrag i radion, hvoraf det har været Flygtningeadministrationen der har dikteret hvilken information der udgives. Den viden som det har været muligt for pressen og befolkningen af opnå, kan således være styret af hvordan Flygtningeadministrationen har ønsket at flygtningeforsorgen skulle fremstå.

De emner der optager pressen og befolkningen er i overvejende grad ting, der vedrører danskerne selv eller det danske samfundet. De er optaget af bevogtningen således at der ikke kan opstå fraternisering, men desuden for at hindre at flygtningene kan fratage danskerne deres jobmuligheder, hvis flygtningene beskæftiges på det danske arbejdsmarked [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 13]. Restriktioner og censur på posten skal også ses i forbindelse med fraternisering mellem tyske og danske. Ud fra dette citat synes der ikke at være nogle bekymringer blandt den danske befolkning angående de vilkår flygtningene levede under. Med tiden fik enkelte danske borgere adgang til lejrene, idet at der i lejrene blev oprettet et oplysnings- og kulturarbejdet, hvis primære formål var at hindre psykiske problemer, som det antages at flygtningenes internering i lejre måtte medføre [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 183].

»Det, at enkelte ansete kvinder og mænd fik således fik adgang til at følge lejrenes indre liv og f.eks. over for bladene kunne udtale sig om deres indtryk, fik formentlig stor indflydelse på den ganske vist kølige, men alligevel menneskelige og forstående holdning, som befolkningen efterhånden udviste over for flygtning-

gene« [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 187].

Disse borgere der fik adgang til lejrenes indre liv havde lov til at udtale sig til pressen omkring deres indtryk af lejrene og flygtninges vilkår. Dette anses som en vigtig årsag til, at den almene befolkning over tid ændrer sig i deres holdning til de tyske flygtninge. Holdningen til den tidligere besættelsesmagt er stadig kølig, men udvikler sig til gradvist at være mere menneskelig og forstående. Dette citat formodes at være gældende for den almene befolkning da flygtningeadministrationen selv påpeger at de medarbejdere der arbejdede direkte med flygtningene havde et anderledes syn på de tyske flygtninge:

»De overvejende vanskeligheder opstod som regel derved, at lejrledelserne på grund af deres direkte arbejde med flygtningene anlagde et mere humant synspunkt [...]« [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 225].

Dette citat er skrevet i sammenhæng med lejrledelsens hang til at udskrive passersedler til flygtningene. Lejrledelsen var, ifølge hvidbogen, gavmilde til at give udgangstilladelser, hvilket kunne være problematisk i forhold til eksempelvis fraterniseringsforbuddet [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 225]. Citatet indikerer at de folk der var tættere involveret i flygtningenes liv havde en mere positiv holdning til flygtningene end den resterende befolkning. Der er således divergerende meninger om de tyske flygtninge blandt danskerne, hvoraf nogle venlige andre uvenlige.

Denne analyse af hvidbogen vil afsluttes med flygtningeadministrationen egen kommentar på hvordan flygtningene selv har opfattet deres ophold i lejrene i Danmark, hvor de positive stemmer er mere talrige end de negative.

»Over for disse udtalelser står flygtningeudvalgets enstemmige mening, at forholdene i lejrene også kunne forsvares set fra tysk side, og at flygtningene havde al grund til at være taknemmelige. Denne bedømmelse tilsluttede flygtningene sig i stigende grad, og disse positive stemmer opvejede efterhånden i antal og vægt de negative betydeligt« [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 217].

I citatet konkluderes det endda at flygtningeforsorgen også kunne forsvares set fra tysk side, hvilket må betyde at de danske myndigheder ved bogens udgivelse ikke har kunne se nogen årsager til, at de tyske myndigheder ville klage over for sorgen af deres landsmænd i Danmark i disse første efterkrigsår. De tyske flygtninge bør tilmed være taknemmelige for den behandling de modtog fra den danske stat. Med besættelsen som baggrund kunne det være vanskeligt at skubbe følelsesbestemte synspunkter væk, dette gælder had eller medlidenhed, gengældelse eller medynk [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 13]. Den danske befolkning har va-

retaget forsorgen af flygtningene indtil de flere år senere kunne hjemsendes til Tyskland. Man så særligt i begyndelsen uvenligt på de tyske flygtninge, men ifølge Kjærboel nærede man intet ønske om hævn til trods for, at mange gode borgere havde måtte lade livet i modstandskampen og i tyske koncentrationslejre [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 7]. Efterhånden skete der ændringer i danskernes syn på tyskerne, men i hvor stor grad hele befolkningen er omfattet i denne udvikling angives ikke.

Man kan argumentere for at på baggrund af dette citat, men også løbende i værket, kan man se en anelse selvforherligelse fra dansk side i forhold til flygtningeforsorgens karakter og udførelse. Flygtningeadministrationen har selv bedømt, at deres arbejde har været godt på trods af de kaotiske omstændigheder [Flygtningeadministrationen, 1950, s. 7].

3.6.1 Sammenfatning af hvidbogen

Flygtningeadministrationens hvidbog er den ældste beretning om de tyske flygtninge i Danmark, og repræsenterer den officielle udlægning af flygtningeforsorgen, hvilken konkluderer at opgaven blev løst godt og forsvarligt. Hvidbogen har været baggrunden for konsensushistorien om de tyske flygtninge som eksempelvis er set videreført af Havrehed [1987] og Gammelgaard [2005], hvilken står i klar kontrast til den fortælling Kirsten Lylloff har fremført som repræsentant for konfliktparadigmet. Hvidbogen er dog stadig relevant for samtiden, da den er en god kilde til at forstå samtidens opfattelse, og en forståelse af flygtningesituation kan bidrage til, at opnå en dybere forståelse af den valgte strategi samt de dertilhørende bevæggrunde for samtidens løsning af opgaven.

De samfundsmæssige forhold efter befrielsen udviklede sig hurtigt til et politisk hovedanliggende i forsøget på at få skabt normale tilstande og for at få bragt landet på fode igen, hvorfor hjemsendelsen af de tyske flygtninge var et vigtigt element heri. Dertil kom økonomien, særligt de store udgifter, der var forbundet med flygtningene. I hele forsorgen vejede dette aspekt tungt i den danske opfattelse og fik yderligere vægt, efterhånden som hjemsendelserne trak ud.

Der var bred opbakning til Flygtningeadministrationens forsorg af de tyske flygtninge, som blev betragtet som et udefrakommende fremmedelement, der uretmæssig var blevet en danske byrde. Den gængse holdning blandt befolkningen efter befrielsen er ikke til at tage fejl af: tyskerne havde ikke opført sig godt under besættelsen af Danmark. Denne uvilje er tidligere blevet karakteriseret som anti-tysk af eksempelvis Lylloff. På baggrund af hvidbogen kan det dog argumenteres for at flygtningeforsorgen ikke kun var styret af direkte antityskhed, men i høj grad også af nationalstatslige interesser af både politisk, økonomisk og kulturel art. For at opnå ønsket om at komme videre efter besættelsen, og få genetableret det danske samfund med dets institutioner, anså man det som et nødvendigt onde at internere de tyske flygtninge, og afholde dem fra det danske samfund samt

befolkningen. Dette var for at forhindre, at flygtningene blev integreret i samfund gennem fraternisering, men også for ikke at ligge erhvervslivet til last - hvilket også var i nationens interesser.

Dertil skal det nævnes at der var klare grænser for, hvor antitysk den danske regering og Flygtningeadministration kunne være. De forventede, at der ville komme et tidspunkt, hvor nationen kunne blive stillet til regnskab for behandlingen af de tyske flygtninge, hvilken fremgår i Kjærbøls indledning. Danskerne skulle altså behandle tyskerne, så man senere hen kunne være det bekendt, på trods af at man efter dansk opfattelse ikke mente at flygtningene fortjente det.

Danskernes påtog sig status som ofre både under og efter besættelsen, hvilket også havde indflydelse på flygtningeforsorgen. Danmark var udplyndret og havde ikke behov for den pålagte opgave at forsørge flygtningene der opholdt sig i landet, og hvor hjemsendelsen blev ved at trække i langdrag.

Kapitel 4

Diskussion

Dette kapitel har til formål at sammenholde min analyse med tidligere forskning som er beskrevet i forskningsoversigten. Først vil jeg gennemgå min egen analyse i forhold til problemformuleringen og derefter vil forskningsoversigten bidrage til at komme nærmere en besvarelse herpå. Der er mange spor i debatten om de tyske flygtninge i Danmark i 1945-49, der er det administrative, det ideologiske, det nationale og den historiske kontekst. Alle er noget man skal tage i betragtning når man beskæftiger sig med denne del af danmarkshistorien.

Inden denne diskussion påbegyndes vil jeg starte med at præsentere min egen skriveposition i forhold til historiografien, der blev præsenteret i forskningsoversigten. Til at begynde med vil jeg kommentere på de tre forskellige generationer af historikere og deres tilgang til flygtningespørgsmålet. Der kan argumenteres for, at den tilgang som Havrehed [1987] og Lylloff [2006] har til deres udvalgte kildemateriale begrænses af deres egen personlige holdninger i forhold til behandlingen af flygtningene. De er begge fordømmende i deres konklusioner og vægter spørgsmålet om, hvorvidt flygtningeforsorgen var god eller dårlig i stedet for at undersøge, hvad der skete i perioden.

I modsætning til de ovennævnte forskere bidrager Nielsen [2013] og Schultheiss [2010] med to forskellige måder at betragte flygtningespørgsmålet på. Nielsen [2013] arbejder ud fra en lokalhistorisk tilgang hvor han inddeler sin undersøgelse i to dele. Den første del undersøger flygtningespørgsmålet i et sønderjysk perspektiv og den anden del undersøger de enkelte flygtningelejre i landsdelen. Schultheiss [2010] arbejder ud fra et politisk perspektiv og belyser en snæver del af hele flygtningespørgsmålet, hvilken er forhandlingerne mellem tysk og dansk side om lægehjælp til flygtningene. Fælles for Nielsen [2013] og Schultheiss [2010] er at de begge har samme kritiske tilgang til deres kildemateriale, hvor en gennemgang af flygtningeforsorgen vægtes højere end en stillingtagen til, om behandlingen var god eller dårlig. Det er her blandt den 3. generation af historikere jeg ser min egen forskning om flygtningeforsorgen. Jeg agter ikke at besvare det subjektive spørgs-

mål, om behandlingen var god eller dårlig. Jeg vægter at udfolde danskernes holdning til de tyske flygtninge for at undersøge hvorvidt der er en sammenhæng mellem dette og de høje dødstal hos flygtningene under deres ophold i Danmark. Denne måde at anskue litteraturen om de tyske flygtninge vil være styrende for min diskussion som nu vil påbegyndes.

Det første som vil blive bragt på banen i denne diskussion er kildernes datering. Der er forskel på kilderne i forhold til om de er udgivet før eller efter Danmarks befrielse. Ud fra sproget i Information fra illegal presse til legalt dagsblad, kan man se at der sker en ændring til et mildere sprog samt fokus på danskernes hjælp til de tyske flygtninge forsvinder, da krigen nu er slut. Dermed ikke sagt at den antityske stemning forsvandt med krigens afslutning. Dette fremgår tydeligt i Gallups meningsmåling fra 1947, hvor det kan ses at en stor procentdel af befolkningen har bibeholdt den hadefulde stemning mod tyskerne, hvilken særligt den illegale presse opfordrede til under besættelsen. Ifølge den illegale presse var modstandskampen en national kamp frem for en demokratisk kamp, hvilket tydeligt fremgår af sprogbruget og den argumentation som bruges i de udvalgte blade i dette projekt.

En anden ændring der sker i pressen efter befrielsen, er den som PH italesætter - der er ikke længere brug for den antityske stemning. PH skriver at denne følel-
sestilstand var brugbar og accepteret under besættelsen, men nu er den slut og det rigtige er at vende tilbage til demokratiet og dets værdier. I kraft af at Danmark er et demokratisk land vil alle danskerne i højere grad end tyskerne bære en kollektiv skyld for flygtningeforsorgen, hvis den skulle ende som koncentrationslejrene. Den illegale presse anså tyskeres grusomheder og handlinger som en skyld de bar kollektivt, men PH understreger at tyskerne levede under diktatur. Ifølge PH bærer borgerne i et demokratisk land en større kollektiv skyld for sådanne grusomheder, hvorfor danskerne er nødt til at ændre holdning til tyskerne. Danskerne skal ligge tyskerhadet væk og i stedet finde medmenneskeligheden frem.

En anden ting der er værd at diskutere i forhold til kilderne i dette projekt er de forskellige skrivepositioner. Med dette menes der den position forfatteren skriver fra, hvilken har indflydelse på kildens udformning og formål. Her er det særligt den illegale presse, PH og hvidbogen som vil blive fremhævet. Den illegale presse anlægger et nationalistisk syn på de tyske flygtninge og skriver om Goebbels' medlidenhedskampagne som middel til at forlænge krigens sorger. Den illegale presse er med til gennem det sprog de anvender, at påvirke og forstærke den negative holdning til tyskerne blandt den danske befolkning. Udover et negativt og groft sprog om de tyske flygtninge, blev hjælp til flygtningene betegnet som udansk optræden af den illegale presse. Hvis en dansker på trods af dette skulle vælge at fatte medlidenhed kunne det føre til offentlig udskamning, som en konsekvens

heraf valgte mange danskere at holde sig på afstand [Jensen, 2020]. De tyske flygtninge var et uønsket element for den almindelige dansker, og den illegale presse forværrede holdningen til tyskerne ved at opfordre til modstand og had [Jensen, 2020].

Flere danske læger afholdte sig fra at yde lægehjælp til syge flygtningene fordi de også blev påvirket af denne stærke antityske folkestemning som var iboende i datidens samfund [Jensen, 2020]. Den illegale presse portrætterer flygtningesituationen som en del af den samlede konflikt mellem dansk og tysk. Flygtningene er en del af besættelsesmagten. Dette kommer også til udtryk ved, at de illegale blade ikke er interesseret i hvorfor disse mennesker er flygtet, de er blot endnu nogle tyskere som er med til at besætte Danmark. Derudover lader det heller ikke til at den illegale presse skelner mellem det at være tysk og det at være nazist. Den illegale presse har formodentlig ikke adskilt disse fra hinanden men derimod skåret alle tyskere over en kam, hvor alle tyskere blev anset som nazister og dermed fjenden.

Det er imidlertid en anden skriveposition PH repræsenterer, da han er stærkt optaget af demokratiet og dets værdier. Han fokuserer på gennemsigtighed og medmenneskelighed i de kronikker han skriver til Politiken. Dette gør han for at fange læsernes opmærksomhed og vække deres interesse for flygtningenes levevilkår i lejrene. PH forsøger at udlægge nazismen som en situation vi skal tage ved lære af, hvorfor det er vigtigt at danskerne er med til at kræve gennemsigtighed til pressen og befolkningen omkring hvad der sker i lejrene. Derudover taler PH også for medmenneskelighed til flygtningene, hadet til tyskerne er ikke længere brugbart idet krigen er slut. Danmark er atter frit og skal i stedet udøve den demokratiske værdi medmenneskelighed over for disse civile flygtninge. På trods af at PH ikke talte direkte for at forbedre flygtningenes levevilkår i lejrene, havde PH's kritik sammen med flere andres kritik, eksempelvis forfatteren Tove Ditlevsen, en gavnlig effekt på flygtningeforsorgen [Hertel, 2012b, s. 237]. Ifølge Lylloff udsprang den forbedring af flygtningenes vilkår, som kom i foråret 1946 fra den kritik som PH og stadig flere i det danske samfund gav udtryk for [Hertel, 2012b, s. 237].

Kjærbøl og Flygtningeadministrationen står i en helt tredje skriveposition. Hvidbogen er skrevet ud fra en forvaltningsposition. Kjærbøl skulle i spidsen for flygtningeadministration administrere en vigtig og presserende opgave, som efter befrielsen blev et af Danmarks indre anliggender. Af denne årsag fokuserer hvidbogen på den rent praktiske del af forsorgen såsom forplejning, internering og beskæftigelse af flygtningene inklusiv skole- og børnehøveordning for børnene. Der redegøres for hele flygtningeforsorgen således at der for eftertiden er en detaljeret beskrivelse af hvordan forsorgen fandt sted. Som nævnt tidligere står hvidbogen som det officielle eftermæle for denne situation, og en opgave af denne størrelse krævede en redegørelse som man i eftertiden kan bruge til at forstå flygtningesituationen.

Forfatterne til de kilder som er brugt i analysen står i hver deres position og

det er forskellige årsager der har motiveret dem til at skrive. Dette kommer til udtryk i kilderne på forskellig vis og præger kilderne til at være et resultat af forfatterens skriveposition. Af denne årsag er det også forskellige aspekter af flygtningespørgsmålet der behandles i kilderne. Temaerne i kilderne er forskellige, hvor nogle omhandler lægehjælp og andre om demokrati. De vigtigste temaer fundet i kilderne vil blive diskuteret i den næste del af diskussionen.

Som det fremgår i problemformuleringen ønsker jeg af finde ud af om danskernes negative holdning kan have haft en indflydelse på det høje dødstal man så blandt flygtninge det første år de befandt sig i landet. Det er dog særligt i de første måneder at dødstallene var uhyrlig høje. Man har i eftertiden diskuteret, om modstandsbevægelsen og de danske læger indirekte medvirkede til en humanitær katastrofe ved at afvise at hjælpe syge flygtninge. Ud fra analysen i dette projekt kan man ved hjælp af Gallups meningsmåling se, at der i 1947 er en betydelig del af befolkningen som ser uvenligt på tyskerne. Man kan dog formode på baggrund af den udvikling man ser over den 20-årige periode frem til Gallups gentagelse i 1967, at der også på blot to år fra 1945 til 1947 kan være sket en ændring i dette perspektiv. Hvis Gallup havde udført denne undersøgelse ved krigens afslutning havde fordelingen af svar muligvis set anderledes ud. Den illegale presse, som modstandsbevægelsen stod bag, havde en stor indvirkning på den almene befolkning og prægede læserne hen mod bestemte opfattelser, der ifølge pressen var det eneste rigtige. Et vigtigt argument modstandsbevægelsen bruger i denne forbindelse er, at hjælp til flygtninge vil frigive personel i den tyske værnemagt, hvilket dermed vil forlænge krigen samt Danmarks sorger, hvor gode danske borgere bliver dræbt og deporteret. Den illegale presse forsøger indirekte at give de danskere som hjælper eller samarbejder med tyskerne skylden for de lidelser tyskerne bringer til Danmark, hvorfor modstandsbevægelsen indirekte har haft en stor betydning når man skal diskutere dødstallene blandt flygtningene.

Derudover umenneskeliggjorde pressen også flygtningene gennem sproget de anvendte om dem og gjorde det til en del af modstanden at nægte hjælp til disse flygtninge. En modstand enhver dansker kunne og burde gøre. En modstand uden de samme repressalier som sabotagen indebar. At afvise de tyske flygtninge bliver af modstandsbevægelsen gjort til en national handling som enhver dansker burde gøre. Den illegale presse forsøger gennem dets retorik og gentagende opfordringer til bestemt adfærd at påvirke dets læsere til at opfatte alt tysk som en del af fjenden, som er skyld i besættelsen og krigen. Der optegnes meget skarpt en grænse mellem dansk og tysk. Hvordan befolkningen har reageret på denne hetz fra den illegale presse kan man blandt andet se komme til udtryk i Gallups meningsmåling fra 1947, hvor det kan formodes at under besættelsen har pressen haft en større indflydelse på folkestemningen.

Den hetz som blev ført i den illegale presse mod flygtninge, må antages også at have haft en indflydelse på de danske lægers holdning om at yde lægehjælp til nødlidende. Den hårde linje i forhold til lægehjælp til de tyske flygtninge blev umisforståeligt proklameret i Frihedsrådets 'Opraab' fra 21. marts 1945. Som gennemgået i analysen, kunne man i dette opråb læse at danske læger og sygeplejersker på trods af tyskernes behandling af danske statsborgere havde ydet nødhjælp til tyske flygtninge, men at det ikke var en opgave for det danske folk at hjælpe tyskerne [Jensen, 2020]. Den tyske værnemagt måtte selv bære ansvaret for behandlingen af deres landsmænd. Lægeforeningens urokkelige standpunkt blev forstærket af de mange henrettelser af danske sabotører og clearingmordene, som intensiveredes i krigens sidste måneder [Jensen, 2020]. Kort efter Frihedsrådets opråb udsendte Indenrigsministeriet et cirkulære, der officielt afviste at yde behandling til tyske flygtninge. Som nævnt i analysen indeholder cirkulæret, modsat opråbet, en lille åbning, hvori det giver mulighed for at behandle tyske flygtninge hvis særlige forhold gælder eller ved livsfare. Det er dog svært at vide, hvordan dette har påvirket lægepersonalets holdning til at yde lægehjælp til tyske flygtninge. Den oppisgede folkestemning taler for, at lægerne forholdt sig passivt, idet Danmark på dette tidspunkt var et land, hvor frihedskæmpere førte en heftig modstandskamp mod besættelsesmagten. Frihedsrådet var dengang meget indflydelsesrig, hvorfor det kan formodes at mange læger rettede sig efter frihedsrådets forbud om lægehjælp til flygtninge. Den risiko der var forbudnet med at hjælpe tyske flygtninge resulterede formodentlig i at flertallet valgte at afholde sig herfra, hvilket også inkluderer lægepersonalet. Alle tyskere var nazister og der var ingen nuancer i denne opfattelse fra dansk side [Jensen, 2020]. Man måtte som dansker og læge tænke på, at der en dag kommer en tid efter krigen, hvor der kan komme retsopgør omkring ens deltagelse i tyske interesser [Jensen, 2020].

Ud fra analysen af PH's indlæg i den offentlige debat om flygtningene, fremgår det at danskerne i foråret 1946 ikke havde den store interesse for hvad der foregik inde i de lukkede flygtningelejre hvor tyskerne var interneret. Hertil skriver PH at den følelsesstemning der hjalp danskerne gennem krigen, altså en antitysk stemning, ikke længere er brugbar selvom landet i en hvis forstand stadig er besat af tyskere grundet flygtningenes tilstedeværelse. PH understreger dog flere gange at han ikke skriver for at forbedre vilkårene for flygtningene, hvilket kan skyldes at han ikke vil beskyldes for at være tyskervenlig. PH prøver ihærdigt ikke at indtage et standpunkt i forhold til de tyske flygtninge, men i stedet kæmpe demokratiets sag om gennemsigtighed og medmenneskelighed. Når PH ikke skriver for at forbedre forholdene, trods at han føler medlidenhed med dem kan det måske skyldes at PH, ligesom mange andre danskere under besættelsen, var antitysk. Besættelsen er ikke blevet glemt i løbet af det år som er gået siden befrielsen. PH som kilde er dog stadig et vidnesbyrd på at man kunne reagere anderledes end antitysk blot et år efter befrielsen, og på trods af at det danske samfund varetog den enorme byrde

det var for samfundet at forpleje det store antal flygtninge. PH ser ikke direkte venligt på tyskerne, men indikerer at man kunne indtage en anden holdning end antitysk. Meningsmålingen fra Gallup viser at der også var nogle som så venligt på tyskerne i 1947, hvor besættelsen stadig lå frisk i manges erindring. Der er således ikke en ensidig konsensus blandt den danske befolkning om, at betragte tyskerne med uvenlige øjne.

Analysen af PH i den offentlige flygtningedebat viser en anden reaktion end ren tyskerhad, idet at PH skriver at han faktisk har dyb medlidenhed med de tyske flygtninge. PH nævner i kronikken fra den 15. marts 1946 forfatteren Tove Ditlevsen, som også skrev om behandlingen af flygtningene. Tove Ditlevsen skrev en kronik i Politiken den 09-03-1946 med titlen *Det uartige ord*, hvor hun advarer mod den ufølsomhed og mangel på forståelse for andre folk, hvilken er sprunget frem som en konsekvens af krigen [Ditlevsen, 1946]. Ditlevsen opfordrer til at danskerne igen skal finde medfølelse, godhed og barmhjertighed frem og at man igen skal opfatte det som en uoprettelig ting at tage et andet menneskes liv [Ditlevsen, 1946]. Denne folkestemning som levede under besættelsen skal ikke føres videre til de næste generationer.

PH og Ditlevsen bliver dog ikke repræsenteret i Lylloffs kritiske forskning om den barske behandling af især tyske flygtningebørn. Lylloff præsenterer en meget ensidig forklaring på flygtningeforsorgens karakter, nemlig at der i befolkningen eksisterede et udbredt tyskerhad, hvilken var årsag til den høje spædørns- og børnedødelighed. Lylloff formår ikke at præsentere den fulde historiske kontekst, hvilken indeholder flere nuancer i forhold til flygtningeforsorgen. Årsagen hertil kommer formodentlig af at Lylloff først og fremmest er uddannet læge og senere uddannet historiker, hvorfor hendes fokuspunkt for afhandlingen har været behandlet hovedsageligt gennem et lægefagligt synspunkt. Dette kommer også til udtryk gennem hendes valg af kilder som primært er lægerapporter fra lejrene der indgår i hendes undersøgelse. Lylloff konkluderer i sin afhandling at årsagen til den høje dødelighed blandt især spædbørnene, var et resultat af det danske tyskerhad, hvilken også var udbredt blandt lægerne. Forskningen udført af Nielsen [2013] nåede dog frem til et andet resultat i sin undersøgelse af de tyske flygtninge i Nordslesvig. Her kunne han konstatere at dødeligheden blandt flygtningene i dette område var omtrent tilsvarende med flygtningenes generelle dødelighed i Danmark [Nielsen, 2013, s. 216]. Dette er på trods af at flygtningene i Sønderjylland blev indkvarteret ved det venligtsindet tyske mindretal, og blev tilset af læger fra mindretallet. Nielsen [2013] anser ikke lægernes passivitet for den primære årsagen til den høje dødelighed, men den skyldes derimod flygtningenes dårlige tilstand ved ankomsten, hvor selv flygtningene som modtog lægehjælp gik bort. Lylloff [2006] og Nielsen [2013] har modstridende forklaringer på årsagen til den høje dødelighed blandt de tyske civile flygtninge.

På trods af at værket af Gammelgaard [2005] er af forholdsvis nyere dato sam-

menlignet med hans tidligere udgivelser og i forhold til Havrehed [1987], hører Gammelgaard stadig til konsensusopfattelsen idet han fastholder den konklusion at flygtningeforsorgen var god. I udgivelsen fra 2005 inddrager han enkelte beretninger fra flygtninge selv, hvilket ifølge den historiografi som Nielsen [2013] beskriver angående litteraturen om tyske flygtninge placerer ham hen mod konfliktparadigmet. Ifølge Nielsen [2013] bærer konfliktparadigmet inden for litteraturen om flygtningene præg af en erindringsstyret tilgangsvinkel, dog uden at miste fokus på den historiske kontekst som fortolkningsramme. Der kan derfor argumenteres for at Gammelgaard [2005] placerer sig mellem disse generationer mere end han entydigt tilhører den ene.

Forskningen af Lylloff [2006] og Nielsen [2013] er markant anderledes end både Gammelgaard [2005] og Havrehed [1987] idet at de to sidstnævnte tydeligt placerer sig under konsensusopfattelsen, hvor de når samme konklusion som hvidbogen. Havrehed anskuede udelukkende sagen fra et dansk perspektiv, hvor danskerne var blevet påtvunget sig opgaven om, at måtte tage sig af de nødlidende tyskere. Denne fortælling bevæger Gammelgaard [2005] sig ikke langt fra. Han støtter op om hvidbogen og Havrehed [1987] når det kommer til den endelige konklusion på flygtningeforsorgen - at Danmark gjorde det godt. Men som nævnt har han også fokus på den historiske kontekst, og mener derfor ikke at sagen udelukkende kan opdeles positivt/negativt. Modsat Havrehed [1987] arbejder Gammelgaard [2005] ikke ensidig fra et dansk perspektiv i sin undersøgelse af flygtningeforsorgen, men han inddrager også beretninger fra de tyske flygtninge for at give dem taleret, da de er omdrejningspunktet i denne fortælling, hvilket bidrager til endnu en nuance af historien.

Kapitel 5

Konklusion

Dette speciale har til formål at analysere danskernes holdning til de tyske flygtninge, som opholdt sig i Danmark i perioden 1945-1949. Derudover ønsker jeg at undersøge om der var en sammenhæng mellem dette og de høje dødstal der var blandt flygtningene, særligt blandt det første år de opholdt sig i Danmark, hvorefter dødeligheden sank betydeligt.

Hvis man spørger de forskere som er gennemgået i specialet vil man få forskellige og endda modsatrettede svar på det spørgsmål.

Havrehed [1987] og Gammelgaard [2005] fortsætter den konsensuskildring som hvidbogen fastsætter, hvor det tydeligt fremgår at tyskerne var et fremmedelement og en stor byrde for det danske samfund, imidlertid ønskede man at flygtningene modtog en nødtørftig men forsvarlig behandling således at danskerne kunne være flygtningeforsorgen bekendt i samtiden, men også fremover. Der var dermed ingen ønsker om hævn, og tyskerhadet skulle ikke stå i vejen for at flygtningeadministrationen kunne give flygtningene den behandling, som man enstemmig havde vedtaget at de skulle modtage. Forsvarlig og nødtørftig bliver nøgleordene for flygtningeadministrationen i behandlingen af flygtningene. Hertil kan det dog diskuteres om behandlingen skulle have været mere end nødtørftig når man ser på dødeligheden. Flygtningeadministrationens valg af en nødtørftig behandling udspringer formodentlig af at der var et udbredt tyskerhad, hvor den gængse holdning var at flygtningene ikke skulle have bedre kår end de dårligst stillede danskere. Men her burde man måske følge PH's råd om i stedet at forbedre forholdene for de ringest stillede danskere, frem for at fokusere på at flygtninge ikke skulle have bedre kår.

I modsætning til Havrehed [1987] og Gammelgaard [2005] står Lylloff [2006] som en stærk fortaler for at flygtningeforsorgens karakter var stærkt styret af den antityskhed og det tyskerhad som levede kraftigt i den danske befolkning efter befrielsen. Lylloff [2006] var præget af de universelle menneskerettigheder, som er i fokus i nutidens samfund, hvilket formodentlig har inspireret hende til at

revurdere den tidligere konklusion om at danskernes behandling af flygtningene var god. Ifølge Lylloff [2006] var danskerne og lægerne styret af tidens tanker, hvor alle tyskere blev betragtet som nazister og enhver hjælp til tyske flygtninge var en hjælp til Nazityskland. Hun anser flygtningesituationen for en humanitær katastrofe grundet den antityske holdning og lægernes passivitet.

Denne konklusion som Lylloff [2006] når frem til modsiges af Nielsen [2013], hvor han sammenligner dødeligheden i det tyskvenlige Sønderjylland og resten af Danmark. Her finder han ikke nogen signifikant forskel og konkluderer at flygtningenes tilstand ved ankomsten til Danmark samt de kaotiske forhold lige op til og efter befrielsen som væsentlige årsager til den høje flygtningedødelighed. Han underkender ikke at der blandt den danske befolkning har været en stor grad af antityskhed, men anser den ikke for at være udslagsgivende i dette spørgsmål.

Der er således forskellige svar på den problemformulering jeg har opstillet hvis man arbejder ud fra forskningsoversigten. Men hvordan bidrager kilderne til at komme nærmere et svar? Baseret på de kilder jeg har anvendt i dette speciale kan man i Gallups meningsmåling se at omkring 1/3 del af svarpersonerne i 1947 ser uvenligt på tyskerne. Denne udbredte antityskhed og tyskerhad kan ikke have været helt uden konsekvenser for de tyske flygtninge, som efter befrielsen blev Danmarks ansvar. Ud fra de valgte blade af den illegale presse, som afspejler den danske holdning før befrielsen, er det tydeligt hvordan folkestemningen var mod flygtninge. De var et uønsket element, en byrde og en del af fjenden som derfor ikke fortjente medlidenhed da det betragtes som udansk optræden og kunne betyde en forlængelse af krigen. Den illegale presse har i høj grad præget synspunktet hos den almene dansker, men dertil kommer det at Frihedsrådet og Indenrigsministeriet var af samme afvisende holdning mod de tyske flygtninge og ville ikke bære ansvaret for lægehjælp til dem så længe besættelsen stod på. Der var derved dannet en fælles front om hvordan danskerne skulle forholde sig i spørgsmålet om flygtningene. Denne negative holdning mod flygtningene var svær at ligge fra sig igen efter befrielsen, hvilket eksempelvis fremgår i kronikkerne af PH, hvor han opfordrede befolkningen til at genfinde medmenneskelighed. I forhold til problemformuleringen er det således vigtigt at understrege hvordan PH er et tydeligt eksempel på at det er muligt at reagere anderledes end antitysk. Hertil viser Gallups meningsmåling også at 40% af svarpersonerne i 1947 så venligt på tyskerne, hvorfor det kan bevises at ikke alle personer har haft et had til tyskerne på grund af besættelsen. Måske disse personer har været i stand til at se de tyske flygtninge som mennesker i nød, hvor flugten har været deres sidste udvej. De har haft en stor medmenneskelighed som ikke har været påvirket af krigen.

Der var således danskere med en negativ holdning, men der var også folk med en positiv holdning til flygtningene, hvorfor dette projekt kan konkludere at danskernes holdning til de tyske flygtningene ikke var den primære årsag til at man

så en stor dødelighed blandt flygtningene. Dødelighed skal ses ud fra den fulde historiske kontekst. Nielsen [2013] nævner den langvarige flugt i vintermånederne, underernæring og eksisterende sygdom ved ankomsten som vigtige faktorer der også skal tages i betragtning når man ser på dødeligheden. Det er ikke muligt at drage en direkte sammenhæng mellem danskernes holdning til flygtningene og det høje dødstal blandt denne gruppe. Dog kan det heller ikke udelukkes at den negative holdning til flygtningene havde et vis omfang af indflydelse herpå.

Litteratur

Barfod, J., Nordiunde, J., Outze, B., Schmidt, P. og Zachariassen, L. [1977a], *Information - august 1943-maj 1945*, bind XIII, Antikvariat Richard Levin Co ApS.

Barfod, J., Nordiunde, J., Outze, B., Schmidt, P. og Zachariassen, L. [1977b], *Information - august 1943-maj 1945*, bind XIV, Antikvariat Richard Levin Co ApS.

Blüdnikow, B. [2013], 'Best var et begavet bæst'. (Besøgt: 29.10.2020).

URL: <https://www.berlingske.dk/boganmeldelser/best-var-et-begavet-baest>

Brunbech, P. Y. og Kjærsgaard, S. E. D. [2014], 'Historiske gallup-meningsmålinger 1946-1969'. (Besøgt: 4.11.2020).

URL: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/historiske-gallup-meningsmaalinger/>

danmarkshistorien.dk [2014], 'Gallup 1967: Tyskerhadet snart glemt'. (Besøgt: 31.10.2020).

URL: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/gallup-1967-tyskerhadet-er-snart-glemt/>

De Frie Danske [1945a], 'Medlidenhed med tyskerne er landsforræderi', *De Frie Danske* 4(5), 7.

De Frie Danske [1945b], 'Tankeløs medlidenhed, de tyske flygtninge bruger 4 1/2 mill. kroner om dagen, det er ogsaa landsforræderi', *De Frie Danske* 4(6), 7-8.

Ditlevsen, T. [1946], 'Det uartige ord', *Politiken* 62(159), 9-10.

Flygtningeadministrationen [1950], *Flygtninge i Danmark 1945-1949*, København, Forlaget Fremad.

Frihedsmuseets modstandsdatabase [2010], 'Antal modstandsfolk fordelt på geografi, modstandstype og alder'. (Besøgt: 3.11.2020).

URL: <http://modstand.natmus.dk/DiagramAldersspredning.aspx>

- Frihedsrådet [1945], 'Opraab angaaende hjælp til tyske flygtninge'.
URL: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/frihedsraadet-opraab-angaaende-hjaelp-til-tyske-flygtninge-21-marts-1945/>
- Frit Danmark [1945], 'Parasitterne', *Frit Danmark* 4(1), 5–6.
- Gallup, T. [1967], 'Gallup 1967: Tyskerhadet snart glemt'. (Besøgt: 31.10.2020).
URL: http://www2.tns-gallup.dk/tns_gallup/ugens_gallup/tekst/ug196725.pdf
- Gammelgaard, A. [2005], *På Hitlers befaling - Tyske flygtninge i Danmark 1945-1949*, Museet for Varde By og Omegn.
- Gravsted.dk [2014], 'Henrik holger havrehed'. (Besøgt: 23.09.2020).
URL: <https://www.gravsted.dk/person.php?navn=henrikhavrehed>
- Hammelarkiv [2020], 'Arne gammelgaard'. (Besøgt: 23.09.2020).
URL: <http://www.hammelarkiv.dk/arne-gammelgaards-boeger/>
- Havrehed, H. [1987], *De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949*, 2. oplag, Odense Universitetsforlag.
- Henningsen, P. [1946a], 'Et folks medansvar', *Politiken* 62(148), 9–10.
- Henningsen, P. [1946b], 'Hvad man ikke véd', *Politiken* 62(149), 8–9.
- Henningsen, P. [1946c], 'Demokrati og flygtninge', *Politiken* 62(153), 10.
- Henningsen, P. [1946d], 'Dokumentation', *Politiken* 62(165), 9–10.
- Hertel, H. [2012a], *PH - en biografi*, 1. udgave, Gyldendal, chapter 6b.
- Hertel, H. [2012b], *Poul Henningsen dengang og nu. Lysmageren i nyt lys*, 1. udgave, 2. oplag, Gyldendal, chapter 6.
- Illegalpresse.dk [2012], 'Millioner af undergrundsblade'.
URL: <http://www.illegalpresse.dk/>
- Indenrigsministeriet [1945], 'Indenrigsministeriets cirkulæreskrivelse til samtlige amtmænd om sygebehandling af tyske flygtninge'.
URL: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/indenrigsministeriet-sygebehandling-af-tyske-flygtninge-28-marts-1945/>
- Information [1945], 'Lad dem se film og høre foredrag', *Information* .
URL: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/aandelig-forsorg-for-tyske-flygtninge-1945/>
- Jensen, G. [2010], 'Information'. (Besøgt: 7.11.2020).
URL: <https://www.leksikon.org/art.php?n=2818>

- Jensen, J. V. [2020], 'Tyske flygtninge og danske læger i 1945'.
URL: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/tyske-flygtninge-og-danske-laeger-i-1945/>
- Kirchhoff, H. [2004], 'Besættelsestidens historie - forsøg på status', *Historisk Tidsskrift* **104**(1), 162–178.
URL: <https://tidsskrift.dk/historisktidsskrift/article/view/56098>
- Lylloff, K. [2006], *Barn eller fjende? Uledsagede tyske flygtningebørn i Danmark 1945-1949*, 1. udgave, 1. oplag, Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- Lylloff, K. [2013], 'Arne Gammelgaard: På Hitlers befaling. Tyske flygtninge i Danmark 1945-1949. Museet for Varde By og Omegn, 2005', *Historisk Tidsskrift* **106**(1), 421–422.
URL: <https://tidsskrift.dk/historisktidsskrift/article/view/56245>
- Nielsen, L. H. [2013], *Tyske flygtninge i Nordslesvig 1945-1948*, Historisk Samfund for Sønderjylland.
- Nørgaard, E. [1998], 'Begyndelsen til en avis'. (Besøgt: 7.11.2020).
URL: <https://www.information.dk/1998/12/begyndelsen-avis>
- Olesen, N. W. [2010], 'Illegale blade 1940-1945'.
URL: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/illegale-blade/>
- Olesen, N. W. [2011], 'Frit danmark, 1942-1945'.
URL: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/frit-danmark/>
- Schultheiss, M. [2010], '„ob man an die kleinen kinder gedacht hat ...?“ die verhandlungen über medizinische hilfe für deutsche flüchtlinge in dänemark am ende des zweiten weltkriegs.', pp. 37–59.
- Sønderborg, A., Pedersen, H. og Østergaard Petersen, L. [2017], 'Indeks til information'. (Besøgt: 9.11.2020).
URL: <http://www.illegalpresse.dk/information>